

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки
(повне найменування інституту, факультету)

Економіка та митна справа
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)
магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему: Роль ВПО у трансформації суспільства країни

Виконав: студент(ка) II курсу,
групи МТЕз-213м

Спеціальності 051 Економіка
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
Управління персоналом

Шинкаренко І.В.
(прізвище та ініціали)

Керівник Карпенко А.В.
(прізвище та ініціали)

Рецензент Морозов Д.М.
(прізвище та ініціали)

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет Бізнес-технологій та економіки
 Кафедра Економіка та митна справа
 Ступінь вищої освіти магістр
 Спеціальність 051 Економіка
(код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Управління персоналом
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Завідувач кафедри _____
Соколов А.В.
«14» жовтня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Шинкаренко Ірини Валеріївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Роль ВПО у трансформації суспільства країни
- керівник проєкту (роботи) Карпенко Андрій Володимирович, д.е.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
 затверджені наказом закладу вищої освіти від «04» листопада 2024 року № 451
2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11.12.2024 р.
3. Вихідні дані до проєкту (роботи) праці українських і зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистичні матеріали, законодавчі акти, внутрішня документація установи
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) _____
1. Внутрішньо переміщені особи як соціальне явище
2. Дослідження стану та ролі ВПО у трансформації суспільства
3. Напрями вдосконалення державної політики щодо підтримки та інтеграції ВПО
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Карпенко А.В., професор кафедри ЕМС	14.10.24	05.11.24
2	Карпенко А.В., професор кафедри ЕМС	14.10.24	12.11.24
3	Карпенко А.В., професор кафедри ЕМС	05.11.24	19.11.24
Нормоконтроль	Лісніченко М.О., доцент кафедри ЕМС	30.11.24	06.12.24

7. Дата видачі завдання «14» жовтня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	02.09.24-11.09.24	
2	Вивчення літературних джерел	15.09.24-23.10.24	
3	Збір матеріалу на дипломну роботу	15.09.24-05.11.24	
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	14.10.24-05.11.24	
5	Виконання першого розділу	14.10.24-05.11.24	
6	Виконання другого розділу	16.10.24-12.11.24	
7	Виконання третього розділу	05.11.24-19.11.24	
8	Формування висновків та рекомендацій	20.11.24-26.11.24	
9	Оформлення дипломної роботи	05.11.24-26.11.24	
10	Перевірка роботи керівником	27.11.24-30.11.24	
11	Одержання відгуку та рецензії	08.12.24	
12	Попередній захист дипломної роботи	04.12.24-08.12.24	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.24	
14	Захист дипломної роботи	19.12.24-24.12.24	

Студент(ка)

(підпис)

Шинкаренко І.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Карпенко А.В.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить 89 с., 7 табл., 17 рис., 68 джерел.

Об'єкт дослідження – внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Предмет дослідження – механізми, методи, сукупність організаційних, економічних та правових відносин щодо удосконалення інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Мета роботи – теоретико-методологічне дослідження явища внутрішнього переміщення населення та його впливу на трансформацію суспільства в Україні й розробка пропозицій щодо покращення інтеграції ВПО країни.

Методи дослідження – системний, історичний, діалектичний, структурно-функціональний, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, статистичний аналіз.

Головним критерієм соціально-економічного прогресу суспільства є повноцінна інтеграція внутрішньо переміщених осіб у життя країни.

Без орієнтації на інтеграцію ВПО, створення інституційних та соціально-економічних умов для реалізації громадянами, різними суспільними верствами та групами населення своїх потреб та інтересів, прояву своєї активності та розкриття особистості неможливий подальший економічний розвиток, розвиток громадянського суспільства.

В роботі викладено:

- а) теоретичні основи поняття «внутрішньо переміщена особа»;
- б) аналіз стану та ролі ВПО у трансформації суспільства України;
- в) напрями вдосконалення державної політики щодо підтримки та інтеграції ВПО.

ВПО, ІНТЕГРАЦІЯ, ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА, АДАПТАЦІЯ, МІГРАЦІЯ, ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА, СУСПІЛЬСТВО, СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

ЗМІСТ

Завдання на дипломну роботу	2
Реферат	4
Вступ	6
1 Внутрішньо переміщені особи як соціальне явище	10
1.1 Аналіз поняття «внутрішньо переміщені особи» у світовому розумінні	10
1.2 Світові тенденції щодо внутрішнього та зовнішнього переміщення	18
1.3 Нормативно-правова база та політики країн світу щодо внутрішнього переміщення	22
Висновки до 1 розділу	27
2 Дослідження стану та ролі ВПО у трансформації суспільства України	29
2.1 Демографічна ситуація та соціально-економічні тенденції в Україні	29
2.2 Аналіз внутрішнього переміщення по Україні та основні виклики ВПО	35
2.3 Вплив ВПО на економічні процеси в країні	46
Висновки до 2 розділу	52
3 Напрями вдосконалення державної політики щодо підтримки та інтеграції ВПО	54
3.1 Державні програми підтримки ВПО та пропозиції з їх вдосконалення	54
3.2 Громадські організації як центри адаптації та інтеграції ВПО	62
3.3 Пропозиції з удосконалення державної політики щодо ВПО	72
Висновки до 3 розділу	79
Висновки	81
Перелік посилань	83

ВСТУП

Головним критерієм соціально-економічного прогресу суспільства є досягнення у сфері інтеграції суспільства при різних умовах життя, реалізація їх потенціалу. Внутрішнє переміщення є актуальними в усьому світі, у тому числі й в Україні. Ця проблема багатовекторна і до неї звертаються представники не тільки економічної, а й інших суміжних наук – соціологи, психологи, демографи та ін. Актуальність теми обумовлена як світовими, так і локальними процесами, пов'язаними з міграцією, зростанням соціально-економічних викликів та новими форматами інтеграції громад. В умовах воєнного стану, країни зіштовхуються з масштабним викликом переміщення власного населення в більш безпечні регіони.

Вивчення проблем внутрішньо переміщених осіб стало провідною темою сучасних досліджень Організації об'єднаних націй (ООН) та інших міжнародних об'єднань. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) опиняються перед необхідністю адаптуватися до нових умов життя, часто без доступу до звичних соціальних, економічних та культурних ресурсів. Переміщення людей – це глобальне явище, яке потребує всебічного дослідження та розробки дієвих рішень для подолання пов'язаних з ним проблем.

Інтеграція ВПО в територіальні громади стає не тільки актуальним завданням, але й стратегічним пріоритетом для забезпечення стабільності, розвитку та соціальної згуртованості у складних умовах. Забезпечення ефективної інтеграції ВПО передбачає комплексний підхід, який включає розробку і впровадження політичних, соціальних та економічних стратегій. Ці дії спрямовані на підтримку ВПО, сприяння їх адаптації та повноцінному включенню в життя громади. Важливо не лише вирішувати безпосередні потреби, такі як житло, освіта, медичне обслуговування та зайнятість, а й займатися питаннями соціальної адаптації та психологічної підтримки.

Перш за все, ВПО впливають на економіку та соціально-економічну трансформацію, стають активними учасниками економічних процесів,

створюючи нові можливості для розвитку місцевих громад та економік. При переїзді вони потребують роботи, житла, послуг, що стимулює ринок праці, житловий сектор та сферу послуг. У той же час ВПО нерідко стикаються з труднощами в пошуку роботи та необхідністю перекваліфікації, що спонукає до розробки нових державних програм підтримки.

Інтеграція ВПО у приймаючі громади сприяє соціальній згуртованості та обміну культурними, професійними та освітніми знаннями. Це збагачує локальні спільноти та підвищує рівень толерантності, проте водночас висвітлює необхідність побудови толерантних моделей взаємодії. Дослідження, як саме адаптація ВПО впливає на місцеві спільноти, важливе для формування ефективних інтеграційних стратегій.

Масове переміщення населення висвітлює нові виклики для держави, пов'язані з необхідністю змінювати законодавство, адаптувати інституційні рамки та створювати програми для підтримки ВПО. Це впливає на державні політики у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, які мають адаптуватися до нових потреб. Дослідження ролі ВПО в цих процесах важливе для розробки ефективних політик, які сприятимуть суспільному прогресу.

ВПО привносять новий досвід, навички та культурні цінності, які можуть сприяти суспільній трансформації та формуванню нових цінностей. Їх адаптація до нових умов життя має не лише економічний, але й психологічний аспект, оскільки люди, що пройшли через складні обставини, мають власні способи адаптації та вирішення проблем. Їхній внесок у суспільство може впливати на культурні аспекти приймаючих громад і формувати нові суспільні цінності.

ВПО часто стають активними учасниками волонтерських, громадських та соціальних рухів, спрямованих на захист прав та підтримку соціально вразливих груп. Цей фактор впливає на розвиток громадянського суспільства та сприяє формуванню нової якості демократії, де більший акцент ставиться на соціальну відповідальність та підтримку одне одного.

Таким чином, інтеграція ВПО в територіальні громади у воєнний час вимагає злагоджених зусиль на всіх рівнях управління та активної участі самих

громад. Ефективне вирішення цього завдання сприятиме не тільки подоланню наслідків воєнного конфлікту, а й закладе основу для майбутнього стабільного розвитку країни.

Саме цим зумовлений вибір і актуальність теми дипломної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень збігається з фундаментальними науковими дослідженнями кафедри економіки та митної справи: «Дослідження формування та функціонування бізнес-екосистем в умовах сталого розвитку».

Мета і задачі дослідження. Метою дипломної роботи є теоретико-методологічне дослідження явища внутрішнього переміщення населення та його впливу на трансформацію суспільства в Україні й розробка пропозицій щодо покращення інтеграції ВПО країни.

Для досягнення поставленої цілі в роботі вирішено наступні задачі:

- проаналізувати поняття «внутрішньо переміщені особи» у світовому розумінні;
 - узагальнити світові тенденції щодо внутрішнього та зовнішнього переміщення;
 - проаналізувати нормативно-правову базу та політики країн світу щодо внутрішнього переміщення;
 - виконати дослідження стану та ролі ВПО у трансформації суспільства України;
 - розкрити роль державних програм підтримки ВПО та зробити пропозиції з їх вдосконалення;
 - обґрунтувати роль громадських організацій як центрів адаптації та інтеграції ВПО;
 - розробити пропозиції з удосконалення державної політики щодо ВПО.
- Об'єктом дослідження є внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Предметом дослідження є механізми, методи, сукупність організаційних, економічних та правових відносин щодо удосконалення інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження послужили праці вітчизняних і закордонних науковців, міжнародних організацій, які присвячені дослідженню причин внутрішнього переміщення, їх наслідків та впливу на розвиток різних держав.

Вирішення задач, що поставлено у дослідженні, здійснювалося із застосуванням системного і процесного підходів, функціонально-цільового, абстрактно-логічного і функціонально-вартісного методів.

В роботі використано системний, історичний, діалектичний, структурно-функціональний методи дослідження, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, статистичний аналіз.

Інформаційною базою дослідження послужили законодавчі акти Верховної Ради України, статистичні дані Державного комітету статистики України, законодавча база України, узагальнені результати наукових досліджень, матеріали періодичної преси, науково-практичних семінарів і конференцій.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в роботі методичні рекомендації щодо вдосконалення процесів інтеграції ВПО дозволяють підвищити рівень соціально-економічного розвитку держави. Пропозиції, що запропоновано в дослідженні, можна використовувати під час підготовки змін до нормативно-правових актів України.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні результати дипломної роботи були викладені і ухвалені на міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні економічні відносини: сталий розвиток України в умовах глобалізації та Європейської економічної інтеграції: проблеми, перспективи, ефективність. ФЕНІКС-2024» (Харків, 2025 р.).

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи – 94 сторінки, 3 таблиць, 6 рисунків, 1 графіка. Список використаних джерел нараховує 62 найменування.

1 ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

1.1 Аналіз поняття «внутрішньо переміщені особи» у світовому розумінні

Внутрішньо переміщені особи – це люди, які були змушені покинути свої домівки через конфлікт, насильство, переслідування чи катастрофи, однак вони залишаються в межах своєї країни [1].

ВПО є одними з найбільш уразливих людей у світі, і багато з них перебувають у пастці тривалого переміщення протягом років або навіть десятиліть. Вирвані зі своїх домівок і засобів до існування, вони часто стикаються з небезпечними умовами та продовжують стикатися з ризиками навіть після втечі в пошуках безпеки. Національні уряди несуть основну відповідальність за захист і допомогу своїм переміщеним громадянам і мешканцям, але вони можуть бути неспроможними або не бажаними цього робити.

Коли ВПО осідають, у місцях притулку, може не вистачати належного притулку, їжі, чистої води чи медичної допомоги. Навіть там, де такі служби існують, раптовий наплив людей може їх перевантажити. Переміщеним особам може бути важко знайти роботу, залишаючи їх без доходу, щоб прогодувати себе та свої родини.

Розглянемо різницю між ВПО та біженцем.

Біженець – це особа, яка перебуває за межами своєї країни і не може повернутися, не ризикуючи своїм життям чи свободою через конфлікт чи переслідування. Біженці мають певні права та захист відповідно до міжнародного права.

ВПО була змушена покинути свій дім, щоб уникнути конфлікту, переслідувань чи катастроф, однак вона не перетнула міжнародний кордон і залишилася всередині своєї країни. Саме уряд країни відповідає за їх захист. Їм повинні бути надані такі ж права і свободи, як громадянам і постійним жителям

своїєї країни [2].

Переміщення часто може бути безперервним: особа, переміщена в межах своєї країни (ВПО), може перетнути міжнародний кордон у пошуках безпеки, коли вона зможе це зробити, або якщо ситуація погіршиться, після чого вона може стати біженцем. Подібним чином біженець також може повернутися назад у свою країну, але не повернутися до місця свого походження, і тому бути класифікованим як ВПО.

Відповідно до Конвенції про біженців 1951 року «біженець» має авторитетне визначення, що говорить про те, що не існує універсального правового визначення внутрішньо переміщених осіб (ВПО); лише регіональний договір для африканських країн (Кампальська конвенція). Однак у звіті Організації Об'єднаних Націй «Керівні принципи щодо внутрішнього переміщення» використовується визначення: особи або групи осіб, які були змушені втекти або залишити свої домівки чи місця постійного проживання, зокрема внаслідок або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або стихійних або антропогенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон.

Однак, світова статистика внутрішнього переміщення загалом враховує лише ВПО, вигнаних через конфлікт і порушення прав людини. Природні катаклізми та повільна деградація клімату є основною рушійною силою внутрішнього переміщення в останні роки, хоча конфлікти залишаються основною причиною для ВПО, які вже існували в цілому. Переміщеним переселенцям із кліматичних умов приділяється більше уваги. Незважаючи на невичерпний список причин внутрішнього переміщення, багато хто розглядає ВПО як тих, кого було б визначено як біженців, якби вони перетнули міжнародний кордон, отже, термін біженці у всьому, окрім назви, часто застосовується до ВПО.

Хоча багато ВПО стикаються з тими ж труднощами, що й біженці, міжнародне право їм не надає таких же прав. «Внутрішньо переміщена особа» є

описовим терміном, а не юридичним, тому хоча допомога біженцям є юридичною вимогою, принципи внутрішнього переміщення не є обов'язковими.

ВПО все ще мають права, але деякі уряди не можуть або не хочуть дотримуватися цих прав. Це означає, що найбільша кількість переміщених осіб є певним чином і найбільш уразливою.

Також в світі існує таке поняття як шукачі притулку – це люди, які подали заяву про надання притулку або право бути визнаними біженцями та отримали правовий захист і матеріальну допомогу, але ще не отримали повної оцінки своєї заяви. Наприкінці 2021 року більше чотирьох з половиною мільйонів осіб чекали на рішення про надання притулку. Зазначимо, що у 2021 році нових індивідуальних заявок було 1,7 мільйона, серед яких 27 000 заявок від дітей без супроводу зі 155 країн. Це зростання на 35% порівняно з 2020 роком, хоча все ще залишається значно нижчим за рівень до COVID-19, коли було подано більше двох мільйонів заявок у 2018 та 2019 роках. Найбільше зростання кількості заявок на надання притулку спостерігалось в Німеччині, Мексиці, Республіці Конго та Коста-Ріці, зі значним зменшенням у Бразилії, Перу, Іспанії та Сполучених Штатах Америки.

У 2021 році понад 1 мільйон осіб отримали рішення щодо їх індивідуальних заяв, причому менше ніж 50% (494 900) із усіх цих заяв отримали статус біженця чи захист у 149 країнах. Було отримано на 8% більше позитивних результатів і на 5% менше відмов, ніж у 2020 році. Ще 299 200 осіб отримали статус захисту через групові процедури, що трохи менше, ніж у 2020 році, причому групове визнання спостерігалось в Чаді (71 000), Судані (64 500), Уганді (42 900), Камеруні (28 200), Ефіопії (19 100) і Нігерії (16 100).

Розглянемо що ж таке міграція. Міграція населення (лат. *migratio* — переселення) — переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час. Людей, які вчиняють міграцію, називають мігрантами.

Міграція може бути зовнішньою (міжконтинентальна, міждержавна) і внутрішньою (всередині країни — між регіонами, містами, сільською і міською

місцевістю тощо). Осіб, які переселилися за межі країни, називають емігранти, які переселилися в країну — іммігранти. Різниця між кількістю іммігрантів і емігрантів — міграційне сальдо – безпосередньо впливає на кількість населення країни.

Міграція є складним соціально-політичним та соціокультурним феноменом та, на жаль, є важливою проблемою людства, адже цей процес нерозривно пов'язаний з етнічними, економічними, географічними, демографічними, політичними аспектами життя сучасних суспільств. Окреме та, можна сказати, особливе значення має внутрішня міграція, тобто переміщення в кордонах певної держави. Зазначений вид міграції є не менш важливим для економічного та соціального розвитку країни, ніж міждержавний. Внутрішня міграція спричиняє зміни в розміщенні населення, при цьому не впливаючи на чисельність населення країни в цілому, статеву-вікову структуру мешканців окремих регіонів, а також є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей. Також внутрішня міграція напряду пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села [3].

Внутрішньодержавна міграція є однією з ключових форм територіальної мобільності в сучасних суспільствах. Залежно від обставин, за яких люди залучаються до процесу переселення (добровільно, під тиском обставин чи через примус, викликаний загрозами життю, війною, голодом або політичними переслідуваннями), міграція поділяється на три основні типи: добровільну, вимушену та примусову. Відповідно до глосарію Міжнародної організації з міграції, вимушена міграція – це поняття, що охоплює переселення, спричинене примусовими обставинами, такими як загроза життю чи безпеці через природні або антропогенні чинники. Це може включати переселення біженців, внутрішньо переміщених осіб, а також осіб, що залишають свої домівки внаслідок природних катастроф, екологічних аварій, хімічних чи атомних інцидентів, голоду або впровадження масштабних інфраструктурних проєктів. Наслідком таких процесів є виникнення особливої соціальної групи – внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [3].

Процес міграції можна розділити на наступні окремі етапи, кожен з яких має унікальні особливості, що запускають різні механізми подолання та демонструють різні види конфліктів і симптомів, а саме:

- підготовчий етап: починається він з рішення «переїхати» членами сім'ї та включає в себе обмін листами, запит на візу або будь-яку іншу дію, яка підтверджує намір мігрувати. Він має різноманітні часові рамки. Етап складається з низки злетів і падінь, короткого періоду ейфорії, за яким слідує короткий період розчарування. Погана продуктивність людей на цій стадії є наслідком зусиль, напруги та емоцій;

- акт міграції, який супроводжується складною адаптацією, оскільки після прибуття мігрантам доводиться стикатися з незнайомими або зовсім новими звичаями. Цей процес може тривати значний час. Зокрема, люди, які були змушені залишити свої домівки через війну, часто вимушені довго перебувати у тимчасових таборах у різних країнах, перш ніж вони досягнуть свого остаточного місця призначення. Крім того, сам характер і спосіб здійснення міграції можуть значно відрізнятися;

- період надкомпенсації після міграції характеризується тим, що стресові наслідки міграційного процесу зазвичай не проявляються протягом перших тижнів або місяців. У більшості випадків люди не усвідомлюють повного стресового впливу пережитого досвіду. У цей час головним пріоритетом сім'ї стає виживання, зосереджене на задоволенні базових потреб. Новоприбулі іммігранти можуть демонструвати високу концентрацію уваги на конкретних завданнях, проте загальна ясність свідомості часто буває зниженою або затуманеною. Багатьом сім'ям вдається тимчасово уповільнити процес акультурації та пристосування, що дозволяє уникати відкритих конфліктів протягом цього періоду;

- період декомпенсації або кризи: у цій фазі відбувається переформатування нової реальності, ідентичності та сумісності з оточенням. Цей етап позначений конфліктами. Часто виникає необхідність зберігати окремі сімейні традиції, навіть якщо вони не відповідають новому середовищу,

водночас відмовляючись від інших аспектів, які не узгоджуються з культурою походження. Цей етап є делікатним і часто складним, але його не уникнути. Він проникає в сім'ю та призводить до конфліктів. Результати сімейного подолання проявляються протягом місяців, іноді років, після міграції;

– трансгенераційний вплив: затримка адаптаційного механізму стає очевидною у другому поколінні сімей міграції. Середовище, схоже на країну походження, як правило, уповільнює адаптаційні зміни, і не спостерігається жодних наслідків, якщо друге покоління спілкується в цьому відокремленому середовищі. Однак якщо процес соціалізації відбувається в різних середовищах проживання, то те, чого уникало перше покоління, з'явиться в другому. Зазвичай це виражається як зіткнення між поколіннями та називається міжгенераційним конфліктом цінностей.

На міжнародному рівні не існує юридично прийнятого визначення терміну «мігрант», і, як наслідок, виникають значні дебати та суперечки навколо того, хто ж такий мігрант. Існує дві основні точки зору щодо мігранта як терміну: інклюзивістська точка зору, що визнає мігрантів як людей, які переїхали зі свого звичайного місця проживання, незалежно від їх правового статусу та мотивації переїзду; резидуалістична точка зору розглядає мігрантів як тих, хто переїхав зі свого звичайного місця проживання з усіх причин, окрім тих, хто тікає від війни чи переслідувань.

Міжнародна організація з міграції ООН (МОМ) використовує інклюзивістську точку зору та розглядає мігранта як загальний термін для будь-якої особи, яка проживала далеко від свого звичайного місця проживання, чи то в межах країни, чи через міжнародний кордон, незалежно від особи; правового статусу; мимовільного чи довільного руху; причини руху; тривалості перебування. Проте Міжнародна конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей і Агентство ООН у справах біженців використовують залишковий погляд. Термін «мігрант» стосується лише ситуацій, коли відповідна особа приймає рішення про міграцію вільно, з міркувань «особистої зручності» та для покращення свого рівня життя шляхом:

пошуку роботи, отримання кращої освіти та возз'єднання з родиною, при цьому без втручання зовнішнього спонукального фактору через пряму загрозу чи переслідування.

Одним із перших у кінці XIX ст. поняття «міграція» ввів Е. Равенштейн (1834–1913), який проаналізував міграційні процеси до Лондона та інших міст і визначив 11 загальних правил, що характеризують майже всі випадки міграції [4, с.2]: найбільше міграцій здійснюється на короткі відстані; міграція відбувається поступово; мігранти направляються в основному у великі торговельні і промислові центри; кожному міграційному потоку відповідає свій поворотний потік; міські жителі менш схильні до міграції, ніж сільські; при місцевих міграціях більш активні жінки, при міжнародних міграціях – чоловіки; серед мігруючих людей за межі своєї країни більшість самотніх, сім'ї мігрують рідко; зростання великих міст більшою мірою обумовлене міграцією населення, ніж природним приростом; масштаби міграції зростають із розвитком промисловості й торгівлі, і особливо – з розвитком транспорту; більшість мігрантів із сільської місцевості направляються у великі промислові і торгові центри; економічні причини міграції є визначальними.

Як зазначає В. І. Переведенцев, [4, с.3] переміщення – ширше поняття у трактуванні міграції, ніж переселення, адже міграція у вузькому сенсі являє собою завершений вид територіального переміщення, який у результаті призводить до зміни постійного місця проживання особи, тобто є переселенням у буквальному значенні цього слова

Також й досі не існує певного консенсусу щодо питання «коли закінчується внутрішнє переміщення», тобто коли особа більше не повинна розглядатися як така. Ще раз виділимо два основні незмінні критерії, які характеризують внутрішнє переміщення. Перший - недобровільний характер руху; другим є те, що внутрішньо переміщені особи мігрують в межах національних кордонів. Але в цьому випадку також існує можливість раптової зміни кордону, наприклад, як це сталося з розпадом колишньої Югославії та Радянського Союзу або анексією Автономної Республіки Крим. Тому, на нашу

думку, кращим є формулювання «ті, хто не перетнув міжнародно визнаний державний кордон». Треба відмітити, що люди можуть стати внутрішньо переміщеними особами» не лише внаслідок переселення, але і в очікуванні таких наслідків: люди можуть змінювати місце проживання не тільки в результаті певних наслідків, а й для того, щоб уникнути їх.

Визначальною особливістю терміну «внутрішньо переміщені особи» є його описовий характер, оскільки він не передбачає надання спеціального правового статусу. На відміну від біженців, які втрачають захист своєї держави, опиняючись за її межами, та потребують особливих правових гарантій, ВПО, залишаючись у межах своєї країни, підпадають під її загальну юрисдикцію як громадяни або мешканці. На даний час немає чітких критеріїв визначення тривалості статусу ВПО чи моменту його припинення. Для деяких осіб внутрішнє переміщення завершується лише після повернення додому та остаточного вирішення їхнього статусу. Однак через відсутність безпечних умов повернення внутрішнє переміщення може затягуватися на невизначений час і навіть впливати на майбутні покоління. З іншого боку, цей статус може бути завершений доволі швидко, навіть через кілька місяців після переміщення. У деяких випадках ключовим фактором стає здатність або бажання уряду надавати гуманітарну допомогу. Часто уряди офіційно оголошують про завершення внутрішнього переміщення, щоб продемонструвати стабілізацію ситуації в країні, навіть якщо реальні обставини цьому суперечать.

Багато переселенців, переміщених унаслідок конфліктів, стихійних лих, проєктів державного чи приватного розвитку, залишаються без надійних та безпечних умов проживання та засобів до існування протягом багатьох років і стикаються з дискримінацією, пов'язаною з їхнім переміщенням. Їхні потреби розвиваються з часом, і тривале переміщення часто призводить до зuboжіння, збільшення проблем уразливості та захисту, що підриває стійкість до подальших потрясінь та стресів.

Таким чином, хоча ВПО часто характеризуються в контексті концепції «внутрішніх біженців», фактично внутрішнє переміщення набагато ширше, ніж

концепція біженця. Це не обмежується лише конфліктами та переслідуванням, але охоплює інші причини примусового переселення.

Ключовою віхою в історії становлення поняття «внутрішньо переміщена особа» було створення «Керівних принципів» внутрішнього переміщення (Керівні принципи УВКБ ООН). Вони складають 30 стандартів, які визначають засоби захисту, доступні для внутрішньо переміщених осіб. Дані принципи деталізують права та гарантії, що стосуються захисту ВПО від примусового переміщення, їхнього захисту та допомоги під час переміщення, досягнення тривалих рішень.

1.2 Світові тенденції щодо внутрішнього та зовнішнього переміщення

Першим роком, за який доступна глобальна статистика щодо ВПО, був 1989 рік. Станом на 3 травня 2022 року країнами з найбільшою чисельністю ВПО були Україна (8 млн осіб), Сирія (7,6 млн осіб), Ефіопія (5,5 млн осіб), Демократична Республіка Конго (5,2 млн осіб), Колумбія (4,9 млн осіб), Ємен (4,3 млн осіб), Афганістан (3,8 млн осіб), Ірак (3,6 млн осіб), Судан (2,2 млн осіб), Південний Судан (1,9 млн осіб), Пакистан (1,4 млн осіб), Нігерії (1,2 млн осіб) і Сомалі (1,1 млн осіб).

Станом на січень 2024 року понад 85% палестинців у Газі (1,9 мільйона) були внутрішньо переміщеними особами.

Станом на червень 2024 року у світі налічувалося 72,1 мільйона внутрішньо переміщених осіб. Вони становили більшість вимушено переміщеного населення світу (59 відсотків) [5].

ООН щороку оновлює свої дані щодо найбільших криз біженців і внутрішнього переміщення, але цифри, що стоять за цими кризами, значно змінюються протягом року. Так, за даними UNHCR Statistics Finder [6] на початок 2024 року десять найбільших криз внутрішнього переміщення (табл. 1.1).

Загалом, 75% біженців у світі розміщені в країнах із низьким і середнім рівнем доходу, що створює навантаження на приймаючі громади та ресурси. Їхнє

виживання залежить від наявності допомоги з боку влади, місцевих громад та гуманітарних організацій.

Таблиця 1.1 – Десять найбільших криз внутрішнього переміщення у світі

Країна	Криза
1	2
Сирія	З початку громадянської війни в Сирії у 2011 році понад 60% населення країни було переміщено. Це включає 7 248 188 внутрішньо переміщених сирійців, багато з яких стикалися з численними вимушеними міграціями протягом останніх 13 років.
Колумбія	Минуло майже десять років відтоді, як мирна угода 2016 року фактично припинила конфлікт у Колумбії, який тривав понад п'ять десятиліть. Хоча в країні триває збройне насильство, Колумбія також приймає біженців із сусідніх країн Латинської Америки, зокрема Венесуели. Насправді після укладення мирної угоди в країні зафіксовано понад 1 мільйон нових переселенців. ООН зафіксувала це як найбільшу кризу вимушеного переміщення в регіоні, де 6903993 особи переміщені всередині країни.
Демократична Республіка Конго	Демократична Республіка Конго є однією з найбільших у світі громад для біженців, які втікають із сусідніх країн. Однак це також одна з найбільших у світі криз біженців — і одна з найбільших криз внутрішнього переміщення. Сплеск насильства в 2023 році призвів до того, що на кінець року 6298436 конголезців стали внутрішньо переміщеними особами, переважно на сході вздовж кордонів з Угандою та Танзанією.
Судан	Станом на 15 січня 2024 року майже 7,7 мільйонів суданців (понад 15% населення країни) були вимушено переміщені через конфлікт. Майже 80% цих людей — 6036176 — є внутрішньо переміщеними особами. Це майже вдвічі більше, ніж кількість ВПО до ескалації насильства та кризи в Судані минулого квітня.
Ємен	Громадянська війна в Ємені, яка триває вже десятий рік, призвела до швидкого переміщення цивільного населення, коли наприкінці 2014 року спалахнули бойові дії. Раніше того року кількість внутрішньо переміщених осіб становила 334093 людини, а у 2015 році кількість ВПО зросла більш ніж на 650%. Сьогодні кількість внутрішньо

Продовження табл. 1.1

1	2
	переміщених єменців становить 4 523 022 особи, що в десять разів перевищує довоєнне населення. Майже 60% цих людей діти або люди похилого віку.
Сомалі	У 2023 році чисельність внутрішньо переміщених осіб у Сомалі перевищила 3 мільйони людей — майже ще один мільйон, при цьому, за оцінками ООН, 3860099 сомалійців все ще живуть у країні, але не вдома. Майже половина всіх внутрішньо переміщених сомалійців – діти віком до 11 років; ще 25% — жінки та дівчата-підлітки.
Україна	Ескалація конфлікту в Україні у 2022 році призвела до стрімкої міграції, як внутрішньої, так і міжнародної. Оцінки ООН на 2023 рік відрізняються, але кількість внутрішньо переміщених українців становить від 3674000 до 5088000 осіб.
Нігерія	Конфлікт і відсутність безпеки в Західній і Центральній Африці (включно з Центральноафриканською Республікою, Малі та Буркіна-Фасо) призвели до того, що понад 7 мільйонів людей у регіоні стали внутрішньо переміщеними особами. Майже половина з них, 3 485 827 станом на червень 2023 року, знаходяться в Нігерії. На жаль, з 2019 року ця тенденція постійно зростає.
Ефіопія	Нещодавній конфлікт у регіоні Тиграй у поєднанні з тривалими наслідками посухи на Африканському Розі змусив 3 459 881 ефіопів жити у переміщених місцях. Станом на 31 грудня 2023 року — це на 62% більше, ніж на початку року, і на 220% більше, ніж у порівнянні з попереднім роком. До 2017 року країна також приймала біженців, які рятувалися від нестабільності та насильства з сусідніх країн, включаючи Судан, Південний Судан, Сомалі та Еритрея.
Афганістан	За останнє десятиліття кількість внутрішньо переміщених осіб в Афганістані зросла в чотири рази: з 805000 у 2014 році до 3252741 у 2023 році. Найбільше внутрішнє переміщення було у 2021 році, коли зростання конфлікту призвело до ескалації тривалої гуманітарної кризи в країні. Понад 50% внутрішньо переміщених афганців - діти віком до 18 років, 36% - до 11 років.

Вимушене переміщення більше не є тимчасовим явищем, воно стає все більш затяжним. Переміщення триває в середньому 20 років для біженців і більше 10 років для більшості ВПО.

У всьому світі 120 мільйонів вимушено переміщених людей: 43,4 мільйона біженців та осіб, які потребують міжнародного захисту; 68,3 млн внутрішньо переміщених осіб. Близько 2/3 біженців живуть у злиднях, 20% у найменш розвинених країнах.

На рисунку 1.1 продемонстровано топ країн, які приймають найбільше біженців.

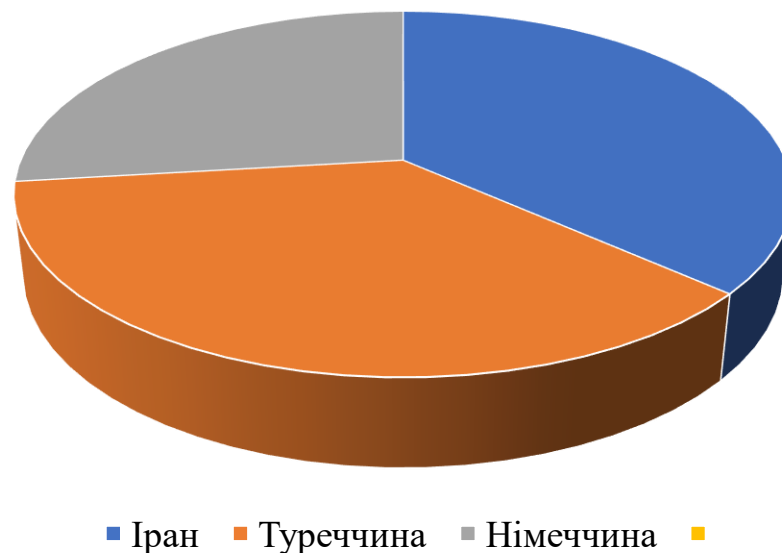

Рисунок 1.1 – Топ країн, які приймають біженців, млн. осіб

У 2023 році 6,1 мільйона переміщених осіб повернулися до своїх районів або країн походження, у тому числі 5,1 мільйона внутрішньо переміщених осіб і понад один мільйон біженців [7].

Китай, Філіппіни, Ефіопія, Індія та Демократична Республіка Конго (ДРК) увійшли до п'ятірки країн із найбільшою кількістю внутрішньо переміщених осіб. Китай має найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб внаслідок катастрофи, а Ефіопія має найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб внаслідок конфлікту та насильства.

Наприкінці 2021 року в Африці на південь від Сахари припала найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб внаслідок конфлікту та насильства – 11,6 мільйона осіб, яка збільшилася на 4,7 мільйона в основному через конфлікт в Ефіопії, Демократична Республіка Конго (ДРК), Буркіна-Фасо, Сомалі та Центральноафриканська Республіка (ЦАР). Східна Азія та на Тихоокеанський регіон припадає найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб внаслідок стихійного лиха – 13,7 мільйона, головним чином через тропічні циклони, мусонні дощі та повені, найбільше постраждали Китай, Філіппіни та Індія [8].

1.3 Нормативно-правова база та політики країн світу щодо внутрішнього переміщення

На сьогоднішній день світова база даних містить 27 законів і 55 політик [9], розроблених між 1992 і 2018 роками, що показано на рисунку 1.2.

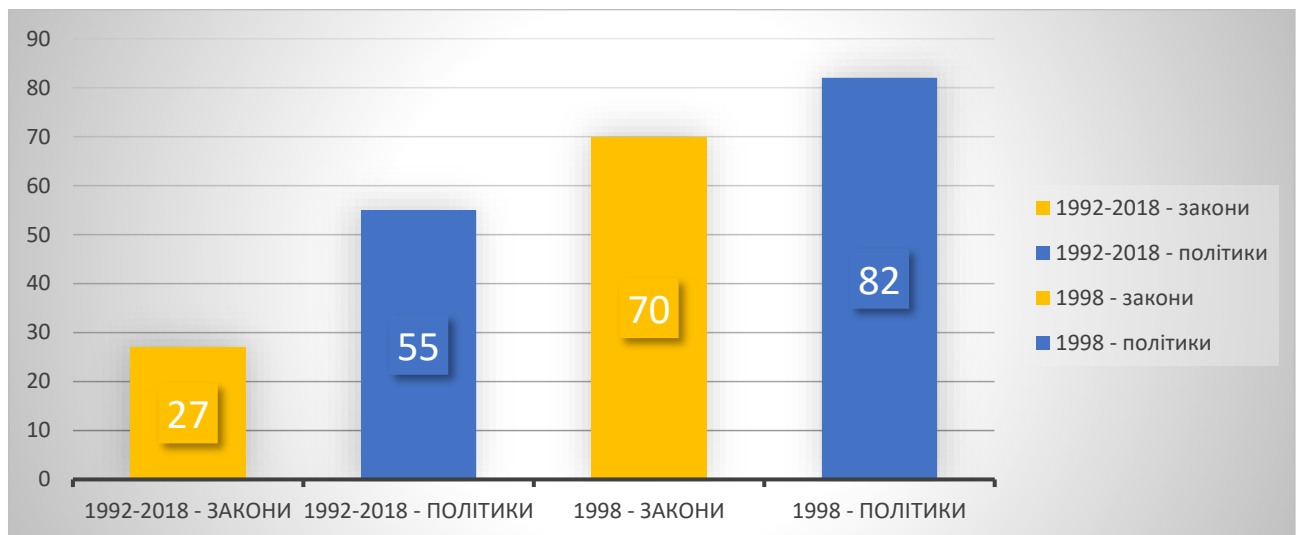

Рисунок 1.2 – нормативно-правова база світу

Дванадцять законів і політик були прийняті в дев'яти різних країнах до 1998 року – Азербайджан, Боснія і Герцеговина, Колумбія, Хорватія, Грузія, Чорногорія, Перу, Російська Федерація та Таджикистан, серед них один із перших законів про внутрішнє переміщення, ухвалений Азербайджаном у 1992

році, та перша політика щодо внутрішнього переміщення, прийнята Колумбією у 1995 році. Проте каталітичний ефект Керівних принципів очевидний у переважній більшості законів і стратегій – 70 із 82 прийняті на озброєння з 1998 року.

Незважаючи на глобальне поширення законів і політики щодо ВПО, здається, що законів і політики все ще бракує там, де вони найбільше потрібні. На Близькому Сході існує лише дві політики щодо внутрішнього переміщення: одна в Іраку (2008 р.) та інша в Ємені (2013 р.), але це один із регіонів, який найбільше постраждав від нових переміщень, спричинених конфліктами та насильством. Більшість нових переміщень, спричинених стихійними лихами у 2017 році, відбулася в Азії, але хоча в регіоні діє 15 законів і політик щодо внутрішнього переміщення, лише сім із них містять конкретні посилання на лиха. Крім того, незважаючи на те, що Океанія є однією з територій, які найбільше постраждали від переміщення внаслідок стихійних лих, лише Вануату прийняла конкретну політику щодо внутрішнього переміщення.

Майже всі закони та політика, зареєстровані у Глобальній базі даних – 73 із 80 проаналізованих – визначають конфлікт та/або насильство як причину внутрішнього переміщення, але лише 30 стосуються переміщення, спричиненого розвитком. Це включає дві політики, прийняті урядом Індії в 2004 і 2007 роках, які стосуються виключно цієї причини переміщення. Крім того, лише одна третина всіх законів і політик (29) визнає стихійні лиха, хоча це було основною причиною нових переміщень у 2017 році.

Однак обмежена кількість національних інструментів, що стосуються стихійних лих, пом'якшується дедалі більшою кількістю законів і стратегій, які, хоча й не стосуються виключно внутрішнього переміщення, містять положення про переміщення, спричинене лихом. Наприклад, Китай, який має найбільшу кількість нових переселенців, спричинених стихійними лихами, у світі (майже 4,5 мільйона у 2017 році), прийняв у 2001 році Закон «Про запобігання катастрофам і реагування на них», який містить положення, пов'язані з допомогою та переселенням людей з районів, які постраждали від стихійного

лиха.

Законодавство країн має прогалини та проблеми впровадження. Найбільшу увагу закони та політики приділяють фазі після переміщення. Сімдесят три з 80 законів і стратегій стосуються постпереміщення, включаючи 25, які розглядають виключно питання, пов'язані з поверненням, переселенням та/або переселенням. Це ілюструє, наприклад, Національна політика Шрі-Ланки щодо довгострокових рішень для переселенців, постраждалих від конфлікту, яка передбачає повернення ВПО, переселення або місцеву інтеграцію.

Крім того, у той час як переважна більшість (55) із 80 проаналізованих законів і стратегій містять положення про «захист і допомогу», лише одна третина (29) усіх проаналізованих законів і стратегій стосується фази, що передуює переміщенню, вносячи конкретні положення щодо запобігання та уникнення примусового переміщення або мінімізації наслідків неминучого переміщення. Колумбія, наприклад, є однією з перших країн, яка звернулася до захисту від переміщення: цілий розділ її першого закону про внутрішнє переміщення (Закон 387 від 1997 року), присвячений запобіганню вимушеного переміщення [10].

Держави потребують політичної волі, спроможності та ресурсів для ухвалення та впровадження своїх законів і політики щодо ВПО, а також для запобігання або реагування на внутрішнє переміщення. Деякі процеси формування політики майже зупинилися, як, наприклад, у Центральноафриканській Республіці та Демократичній Республіці Конго; в інших країнах такі уряди, як Фіджі, Гондурас, Малі та Нігер, працюють над процесом розробки закону чи політики щодо внутрішнього переміщення.

Біженці, шукачі притулку, вразливі мігранти та внутрішньо переміщені особи часто стикаються з проблемами захисту.

Це може бути результатом їх нестійкого правового статусу в країнах, де вони зараз проживають. До найбільш уразливих людей часто важко достукатися, оскільки вони намагаються уникнути насильства, експлуатації, жорстокого поводження, затримання чи арешту.

У містах вони борються з бідністю, відсутністю психосоціальної

підтримки та різними труднощами у нормалізації свого правового статусу. Насильство, жорстоке поводження та експлуатація щодо них часто досягають піку після нових надзвичайних ситуацій.

Знайти довгострокові рішення для вимушено переміщених осіб є проблемою. Добровільна репатріація до рідних країн є бажаним довгостроковим результатом для біженців, але відсутність політичного вирішення конфліктів, періодичне насильство та нестабільність заважають багатьом це зробити.

Нормативна база у світі є досить різноманітною, але загальною тенденцією є зміцнення регіональних механізмів, ускладнення процедур притулку в багатьох країнах (через міграційну кризу), наголос на інтеграції мігрантів та ВПО. В таблиці 1.2 наведемо загальний огляд міжнародних стандартів та національних законодавств.

Таблиця 1.2 – Міжнародні стандарти та національні законодавчі норми щодо мігрантів і ВПО

Категорії/ країни	Міжнародні стандарти та норми
1	2
Міжнародні стандарти	
Біженці	Конвенція про статус біженців (1951 р.) та Протокол (1967 р.)
Мігранти	Міжнародна конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей (1990 р.):
Внутрішньо переміщені особи	Керівні принципи ООН з внутрішнього переміщення (1998 р.):
Регіональні механізми	
Європа	Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ): забезпечує основоположні права всіх осіб, зокрема біженців і мігрантів. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) часто розглядає справи щодо порушення прав цих груп.
	Спільна європейська система притулку (CEAS): координує політику ЄС щодо надання притулку (Дублінський регламент, Директива про кваліфікацію, Директива про умови прийому тощо).

Продовження табл. 1.2

1	2
Африка	Конвенція Організації африканської єдності про специфічні аспекти проблем біженців в Африці (1969 р.): розширює визначення біженця для врахування регіональних конфліктів і переслідувань. Кампальська конвенція про внутрішньо переміщених осіб (2009 р.): перший юридично зобов'язуючий регіональний інструмент щодо ВПО.
Америка	Картахенська декларація (1984 р.): розширює визначення біженця для країн Латинської Америки.
Національні законодавства	
США	Закон про біженців (1980 р.) забезпечує процедуру надання притулку та програми переселення біженців. Програми для мігрантів варіюються, включаючи тимчасовий захист (Temporary Protected Status, TPS) для осіб з небезпечних регіонів.
Німеччина	Закон «Про надання притулку» (Asylgesetz) регулює питання притулку в Німеччині. Система інтеграції включає курси німецької мови, професійне навчання та допомогу з працевлаштуванням
Україна	Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 р.) є основою для захисту ВПО. Закон «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (2011 р.) регулює питання притулку.
Кенія	Один з найбільших приймаючих центрів для біженців (Дадааб). Законодавство включає Акт про біженців (2006 р.), яке визначає процедури надання статусу біженця.

Отже, можна констатувати, що законодавство країн щодо біженців та мігрантів є важливим інструментом у регулюванні процесів міграції, забезпеченні прав і свобод мігрантів та біженців, а також у визначенні механізмів їх інтеграції в суспільство. Це законодавство відображає не лише міжнародні стандарти, але й національні пріоритети та виклики, пов'язані з економічними, соціальними та культурними аспектами приймаючої країни.

Висновки до 1 розділу

Країни з великим напливом біженців і ВПО стикаються з проблемами забезпечення житлом, доступом до освіти, охорони здоров'я та інтеграції на ринку праці. Зростання міграційних потоків впливає на внутрішню політику багатьох держав, викликаючи підйом популістських настроїв і посилення прикордонного контролю.

Наявні механізми міжнародного співробітництва часто не встигають за масштабами криз, що потребує реформування і більшої солідарності між країнами.

Внутрішнє та зовнішнє переміщення набувають безпрецедентних масштабів, що вимагає глобального підходу до розв'язання гуманітарних, економічних і екологічних викликів. Світова спільнота повинна посилити механізми підтримки переміщених осіб, зокрема через реформи міжнародного законодавства, підвищення фінансової допомоги та інвестиції в попередження конфліктів і природних катастроф.

Переміщення – це сфера, яка постійно змінюється. Протягом останнього десятиліття спостерігаються тривожні тенденції щорічного збільшення кількості переміщених осіб, коли зростає кількість людей, які змушені тікати через переслідування, конфлікти, насильство, порушення прав людини та події, які серйозно порушують громадський порядок. Також зростає кількість переміщених осіб внаслідок катастроф, у тому числі пов'язаних зі зміною клімату та навколишнього середовища. Для пом'якшення майбутніх конфліктів, а також мінімізації впливу зміни клімату необхідне прийняття більш довгострокових рішень і усунення першопричин. Потрібна більша солідарність і розподіл відповідальності в усьому світі, щоб зменшити поточний тягар, який покладено на країни з низьким і середнім рівнем доходу. Між мігрантами, внутрішньо переміщеними особами, біженцями є спільним бажання пошуку кращого життя, покращання свого соціального стану, збереження власного життя та здоров'я, як наслідок – зміна місця проживання.

Розробка законів і політики щодо внутрішнього переміщення має важливе значення для гарантування прав ВПО та зменшення переміщення, хоча імплементація є однією з найбільших проблем, що залишаються. Це має бути багатогранним процесом, з урахуванням специфіки кожної країни. Основні принципи та підходи до розробки такої політики охоплюють міжнародні стандарти, національну специфіку, міжсекторальну взаємодію та участь громадянського суспільства. Успішна реалізація залежить від політичної волі, фінансової підтримки та співпраці між державними органами, міжнародними партнерами та громадянським суспільством.

2 ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ТА РОЛІ ВПО У ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ

2.1 Демографічна ситуація та соціально-економічні тенденції в Україні

Україна – одна з великих європейських держав, яка станом на 2021 рік посідала восьме місце в Європі за чисельністю населення. Проте в останні десятиліття країна стрімко втрачає свій демографічний потенціал. Відбулось прискорене скорочення населення країни — основи трудового потенціалу [11, с.7].

На даний час в Україні спостерігаються негативні тенденції, які можна охарактеризувати як демографічну кризу. Так, сучасний стан демографічної ситуації в Україні характеризується високою смертністю (16,4 чоловік на 1000 осіб), низькими показниками народжуваності (10,2 на 1000), середньої очікуваної тривалості життя населення (68 років), поширеними міграційними процесами як зовнішніми так і внутрішніми, різким падінням стану здоров'я громадян (лише 24,3% громадян України можна визначити умовно здоровими). При цьому смертність населення в Україні є найбільшою серед усіх країн Європейського регіону (далі – ЄР). За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ) її рівень в 1,5 рази перевищує середньоєвропейський показник та в 1,7 рази – відповідний показник у країнах ЄС [12].

Тривалий масштабний міграційний відтік молоді негативно позначається як на чисельності та статеві-віковому складі населення, так і на народжуваності. За даними міжнародної організації CIA World Fact book, Україна посідає друге місце за темпами «природного зменшення» населення. Серед 45 найбільш населених країн світу Україна посідає 42-ге місце в рейтингу Національного індексу здоров'я, складеного Академією наук Китаю. Гірші показники із здоров'ям населення спостерігаються лише у Пакистані, Венесуелі та Нігерії [13].

Процес депопуляції в Україні посилюється у зв'язку з економічною

кризою, різким зниженням доходів населення, невпевненістю людей у майбутньому, низьким рівнем соціальної захищеності та збройним конфліктом.

За даними Державного комітету статистики станом на 01.04.2008 рік чисельність населення в Україні становила 46,287 млн. осіб. [14] Станом на поточний рік чисельність населення зменшилася взагалі по Україні, винятком є місто Київ і Закарпатська область. Динаміка чисельності населення надана на рисунку 2.1 [15].

Статевий склад населення України, як і для більшості країн Європи останнім часом характеризується переважанням частки жіночого населення. Питома вага жінок серед населення України становить 53,7%. Середній рівень цього показника в країнах ЄС – 51,6% [16].

Природний приріст населення в 1990 році був 0,5, проте в 2007 році він знизився до –6,2 (зменшення) на 1000 жителів. При цьому, найгірші показники приросту населення спостерігаються в Сумській (–10,1), Чернігівській (–13,1) та Полтавській (–9,8) областях. Позитивним він залишається лише в Закарпатській області (0,2). Для порівняння – природний приріст населення (на 1000 осіб) серед провідних країн ЄР: у Франції 4,5; Норвегії 3,7; Нідерландах 3,0; Німеччині – 1,7; Росії –4,8.

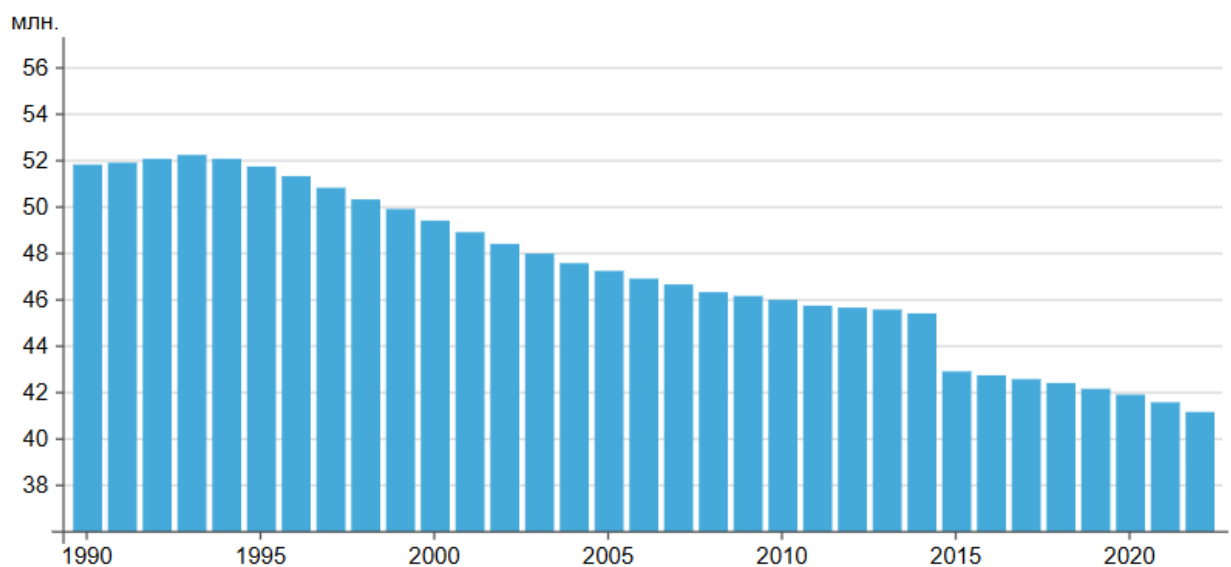

Рисунок 2.1 – Динаміка населення України [15]

Широкомасштабна війна, розв'язана РФ проти України у 2022 р., на жаль, має вкрай негативний вплив на відтворення населення, що неминуче спричиняє тяжкі і довготривалі демографічні наслідки. Коефіцієнт народжуваності складає приблизно 6,0 народжень на 1000 осіб [17].

Це є одним із найнижчих показників у світі. Коефіцієнт смертності - близько 18,6 смертей на 1000 осіб. Це найвищий показник серед усіх країн світу. Литва є другою країною за смертністю та має смертність на рівні 15,02 смертей на 1000 осіб. Третє місце посідає Сербія з показником 14,9 смертей на тисячу осіб. Природний приріст: негативний, населення зменшується на 6-7 осіб на 1000 щороку.

Основні причини високої смертності в Україні - серцево-судинні захворювання, онкологія та війна.

У першому півріччі 2024 року в Україні народилося 87 655 дітей – це на 9% менше, ніж за аналогічний період минулого року. Водночас за цей період зафіксовано 250 972 смерті.

Сьогодні на одного новонародженого в Україні припадає троє померлих. У 2018–2020 роках цей показник складав двоє померлих на одну дитину [18].

Найбільше новонароджених та померлих зареєстровано у Дніпропетровській області та Києві. Для порівняння, за перше півріччя 2021 року в Україні народилося 132 595 дітей. Зараз цей показник скоротився у 1,5 рази. З початку року у Києві зареєстрували найбільше новонароджених – 9 695, у Львівській області – 7 923, у Дніпропетровській області – 6 962. Найменше дітей народилося в прифронтових регіонах: на Херсонщині – 221 дитина, на Донеччині – 702. У Луганській області за цей період не зареєстрували жодного немовляти.

Для порівняння - найвищий рівень народжуваності у світі мають африканські країни, лідирує Нігер — там народжується 46,6 людини на тисячу громадян. У першості країні поступилися Ангола (41,1) та Бенін (40,3) [19].

Найбільше смертей зареєстровано в Дніпропетровській області – 26 374, у Харківській області – 17 999, у Києві – 17 449. Найменше смертей нараховано у

прифронтових регіонах: на Херсонщині – 2 334, на Донеччині – 5 753, а також у Чернівецькій області – 5 422 [20].

Найвища народжуваність в Україні була у 1990 та 1991 роках. Тоді за рік на світ з'являлося понад 600 тисяч маленьких українців [21].

З 1992 по 1994 рік народжуваність була на рівні 590-520 тисяч осіб на рік і поступово знижувалася. З 1995 по 1998 вже реєстрували 490 – 400 тисяч новонароджених на рік, а з 1999 по 2002 рік народжуваність в Україні взагалі знизилася до 390 тисяч. Проте з 2003 року народжуваність знову почала зростати: з 408 тисяч на рік і до понад 500 тисяч станом на 2013 рік.

Після 2014 року, коли Україна втратила частину територій внаслідок агресії росії, народжуваність суттєво скоротилася. З позначки у 465 тисяч вона впала до 308 тисяч новонароджених за 2019 рік. З 2020 до 2021 року була на рівні 299 тисяч – 270 тисяч.

З початком великої війни показники народжуваності встановили антирекорд. За 2022 рік народилося всього 206 тисяч маленьких українців, а за 2023-й ще менше – 187 тисяч.

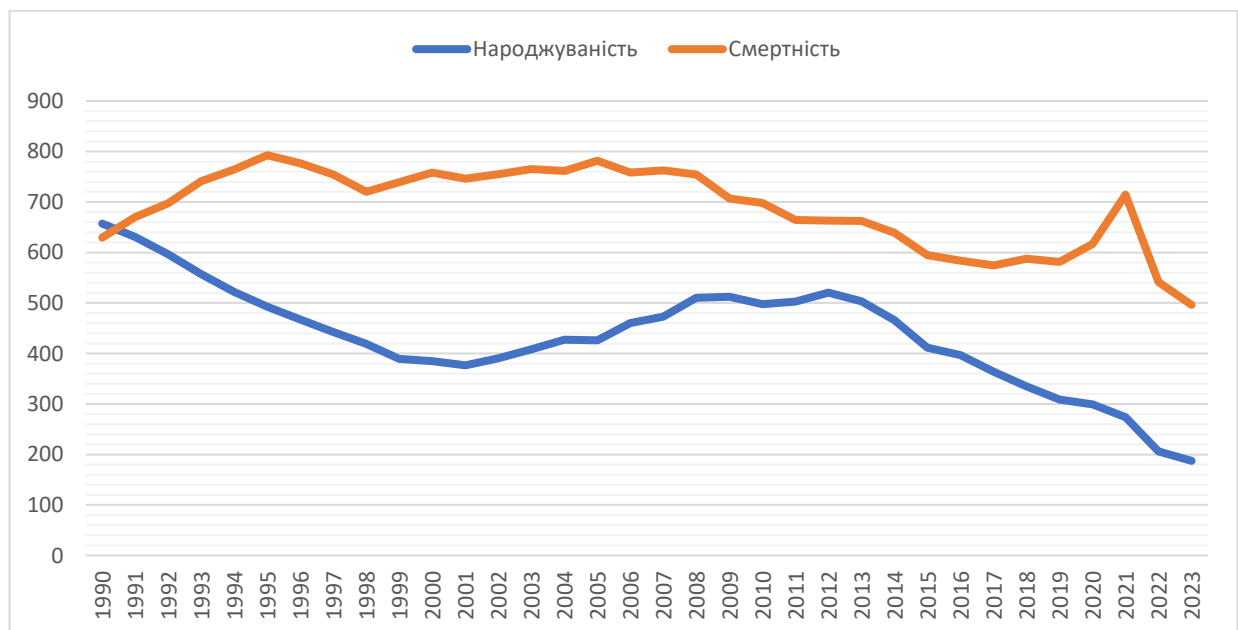

Рисунок 2.2 – Демографічна ситуація в Україні без урахування АР Крим, м. Севастополя та окупованих областей

На рисунку 2.2 продемонстрована демографічна ситуація в нашій країні з 1990 року по 2023 рік, на якому видно, що пік народжуваності припав на 1900 рік і це єдиний рік, коли народжуваність перевищила смертність. Загалом історія незалежності нашої держави демонструє відмінний приріст населення, у 1995, 2005 та 2021 роках смертність перевищувала народжуваність від 1,6 до 2,6 рази.

В Україні з 1990 по 1992 рік помирало 620-660 тисяч людей на рік. Далі смертність почала збільшуватися. З 1993 і аж до 2009 року фіксували понад 700 тисяч смертей щорічно. До 2014 року показник знову повернувся до 600 тисяч померлих на рік. До 2019 року було близько 580 тисяч смертей, 2020-го – понад 600 тисяч.

Різкий стрибок щодо кількості померлих в Україні було зафіксовано у 2021 році (на другий рік пандемії коронавірусу) – 714 тисяч.

У перший рік вторгнення РФ смертність склала 540 тисяч осіб на рік, у 2023 році – 496 тисяч.

Через повномасштабне вторгнення населення країни розміщене нерівномірно. Найбільше населення сконцентровано у великих промислових центрах східних областей і Центрального Придніпров'я, навколо приморських міст Північного Причорномор'я, Південного узбережжя Криму, у столиці та навколо неї. Водночас сільське населення найбільше сконцентроване в Прикарпатті, Галичині та на Поділлі. Пересічна густота населення — 68,2 особи/км². Рівень урбанізованості досить високий — 65,09 %; в країні налічується 1345 міських поселень, з яких Київ (столиця), Харків, й Одеса - міста-мільйонники. Міста Дніпро та Донецьк внаслідок депопуляції втратили частину населення і статус мільйонника [22].

Середній вік населення України становить 41,2 роки (45-те місце у світі): для чоловіків — 38,2 років, для жінок — 44,3 роки, за оцінкою 2020 року, що враховує тимчасово окуповані території.

На 1 січня 2022 року середній вік населення України становить 42,2 роки: чоловіки — 39,4 років, жінки — 44,7 роки.

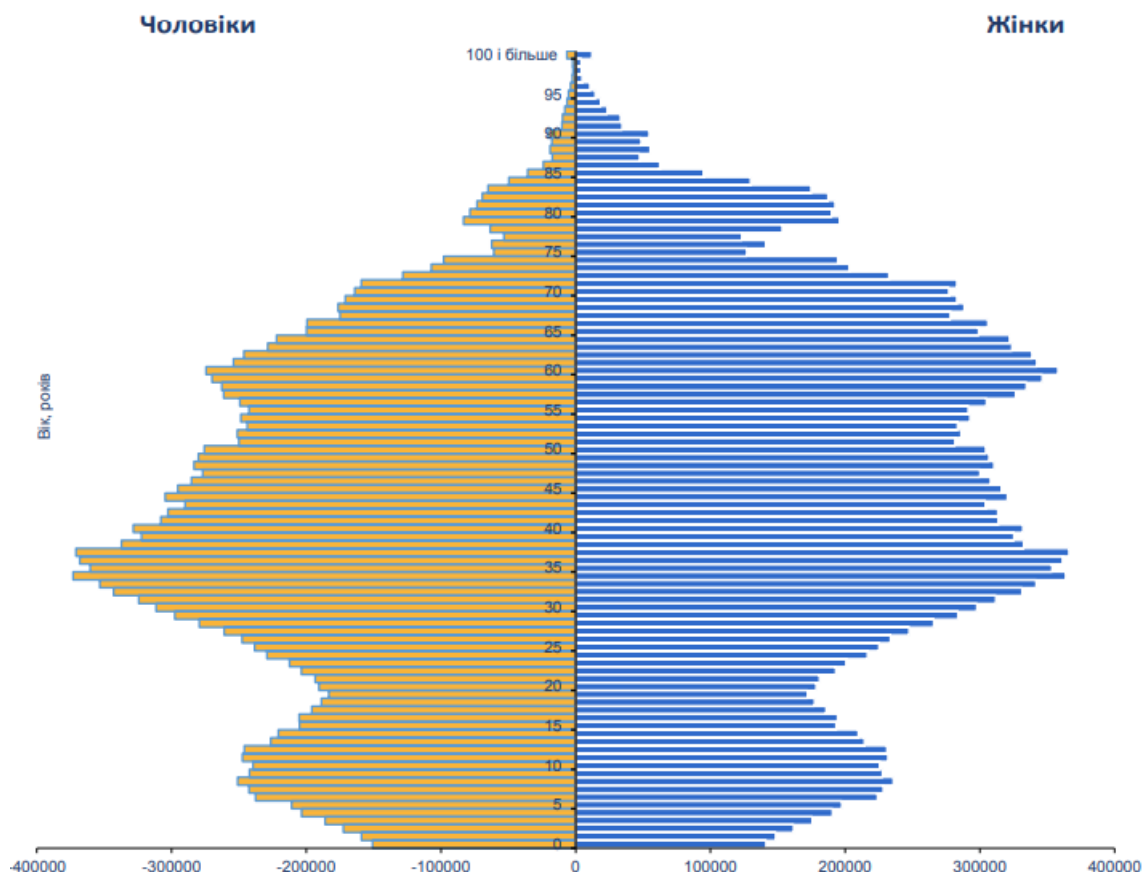

Рисунок 2.3 – Статеві-вікова піраміда населення України на початок 2021 року без урахування АРК і м. Севастополя [23]

Для сучасної демографічної ситуації характерне поступове старіння населення України. Через поступове «підтягування» чоловіків до жінок за рівнем демографічного постаріння, показники співвідношення народжень та смертей за статтю загалом також виявляють тенденцію до зближення.

Внаслідок постійного зниження народжуваності впродовж останнього століття частка дітей знизилась з приблизно 40 % на початку XX століття до 15 % на початку XXI століття. Частка працездатного населення змінювалася повільно і коливалась у межах 60—62 %. Натомість, зі збільшенням тривалості життя і зниженням смертності, спостерігалось зростання частки населення віком за 60 років - від 3-4 % на початку XX століття до 21 % на початку XXI століття.

2.2 Аналіз внутрішнього переміщення по Україні та основні виклики ВПО

Проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) вперше виникла в Україні після анексії Криму росією та початку збройного конфлікту на частині Донбасу, що змусило переселитися приблизно 1,5 мільйона людей. Нову, значно масштабнішу хвилю вимушеного переселення спричинило повномасштабне вторгнення РФ. Унаслідок триваючих бойових дій, обстрілів населених пунктів та деокупації частини територій, захоплених противником, чисельність і структура ВПО постійно змінюються.

Згідно даних Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики станом на жовтень 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб, серед яких 59,9% - це жінки (2 782 325), 40,1% - чоловіки (1 864 410 осіб), а також серед внутрішніх переселенців близько 906 тисяч дітей [24], що показано на рисунку 2.4.

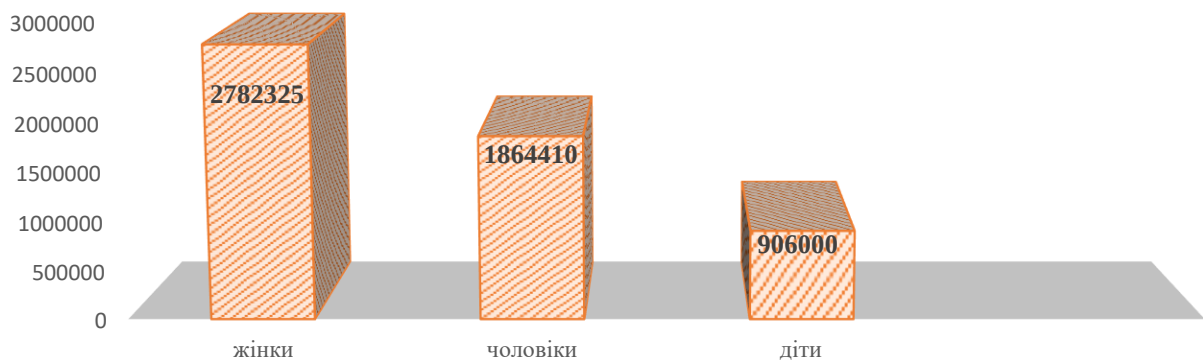

Рисунок 2.4 – ВПО, зареєстровані в Україні

Найбільше переселенців, які були вимушені покинути свої домівки через війну, у Донецькій та Харківській областях. Запорізька область на сьомому місці

- 222248 осіб. Найменше переселенців з Рівненської - 44805, Волинської - 44491, Херсонської областей - 44539 та АРК Крим - 51.

Жінки та діти складають близько 70% від загальної кількості ВПО, що зумовлено масовою мобілізацією чоловіків до лав ЗСУ.

Значна частина ВПО – це особи пенсійного віку (понад 20%), які потребують особливих соціальних гарантій.

Серед зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб кожен п'ятий (21,6 %) – це дитина віком до 17 років. Таку ж частку становлять люди, які досягли 65-річного віку. Навіть 700 осіб, яким виповнилося 100 і більше років, були змушені покинути свої домівки через війну [15]. Водночас, за оцінками посадовців, реальна кількість ВПО є вищою, адже приблизно 2 мільйони громадян, хоча і пережили вимушене переселення, не зареєструвалися як ВПО через різні обставини [25].

Найбільша кількість ВПО зі Сходу та Півдня країни – 67 % (приблизно 3,4 млн осіб) та відповідно 17 % (близько 867 тис. осіб). Зокрема, ВПО з Харківської області є 25 %, Донецької – 21 %, Запорізької – 10 %, Херсонської – 10 % та Луганської – 7 %. Переселенці з зазначених областей знайшли прихисток по всій території України, але найбільше – у м. Києві та Київській області (9 % і 9 % відповідно), Харківській (14 %) та Дніпропетровській (12 %) областях.

Більшість внутрішньо переміщених осіб обрали для проживання райони, розташовані неподалік від зони конфлікту. Вони проживають у домівках родичів чи знайомих, орендують житло або перебувають у спеціально обладнаних для переселенців місцях, що відображено у таблиці 2.1.

За результатами опитування представництва МОМ в Україні, проведеними у жовтні 2023 року, переважна частина внутрішньо переміщених осіб, як і раніше, походить зі східних областей України, що становить 69% або 2 246 000 осіб. Майже кожен п'ятий переселенець (17%, або 612 тисяч осіб) також родом із східних регіонів.

Таблиця 2.1 – Області, в яких найбільше проживає ВПО станом на жовтень 2023 року [25]

Область	Відсоток ВПО
Дніпропетровська область	14%
Харківська область	13%
м. Київ	10%
Київська область	8%
Одеська область	7%
Інші області	48%

Загалом переселенці з Києва та північних областей складають 11% [26]. За кордоном перебуває 8177638 українців. Понад половина українців перебуває лише в трьох країнах: Польщі - 22%, Німеччині - 14,6% та США - 11%. Також багато громадян України знайшли прихисток у Чехії - 7,9%, Італії - 5%, Канаді - 4,9%, Іспанії - 3,4% та Ізраїлі - 2,75%, що показано на рисунку 2.5.

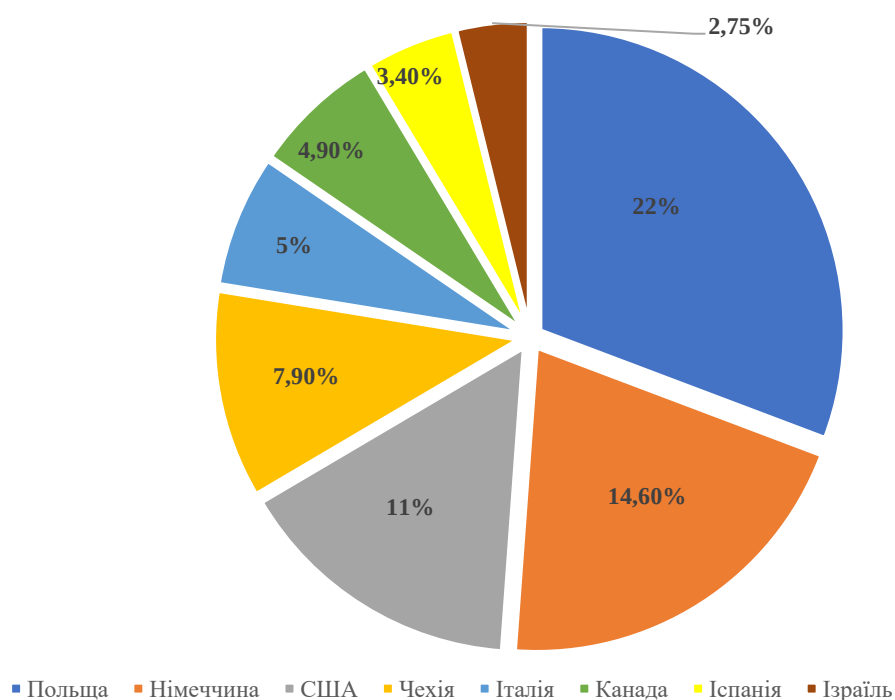

Рисунок 2.5 – Українці за кордоном.

Приблизно 298 тис. осіб, або 8% ВПО в Україні, повернулися з-за кордону, але залишаються переміщеними. Близько половини тих, хто повернувся з-за кордону, але досі є переміщеними всередині України, провели в іншій країні менше трьох місяців. Серед ВПО, які повернулися з-за кордону і зараз проживають на заході України, тривалість перебування поза своїм звичним місцем проживання у середньому становила близько п'яти місяців (158 днів). Більшість із цієї групи походять із регіонів, частина яких наразі залишається під тимчасовим військовим контролем РФ. Деякі з них переселилися ближче до лінії фронту, наприклад, 18% у Харківській області, тоді як інші розосередилися по всій країні.

Розглянемо більш детально виклики, з якими стикаються ВПО, аспекти їхнього становища, включаючи правове регулювання, соціальні проблеми, виклики інтеграції, а також роль міжнародних організацій у їхній підтримці.

Процес соціальної ідентифікації починається із соціальної категоризації, коли людина усвідомлює існування різних груп у своєму оточенні. Наступним етапом є вибір групи, з якою людина себе асоціює, - це етап соціальної ідентифікації. Завершальним є формування соціальної ідентичності, що означає повне усвідомлення своєї належності до певної групи чи спільноти. Унаслідок міграції людина стикається з новою соціальною ситуацією, відмінною від попередньої. У таких умовах активізується процес соціального порівняння, під час якого людина оцінює себе щодо інших членів громади, до якої вона переселилася. Цей процес супроводжується категоризацією, яка впливає на формування або зміну уявлень про внутрішні та зовнішні групи, тобто про переселенців і громаду прийняття.

Прагнення внутрішньо переміщеної особи відновити позитивну соціальну ідентичність та утвердити свій статус у новому середовищі спонукає до переоцінки власних життєвих позицій і ролі в суспільстві, що сприяє трансформації соціальної ідентичності. Цей процес передбачає ідентифікацію з важливою для людини спільнотою. Вибір механізму трансформації соціальної ідентичності залежить від орієнтації переселенця на подальше місце

проживання. У підсумку це може призвести до ідентифікації з новою групою або до відновлення ідентифікації зі старою групою через поліпшення її сприйняття та характеристик [27].

Внутрішньо переміщені особи відчують себе розгубленими і пригніченими, в стані повної невизначеності та нестабільності, без впевненості у завтрашньому дні [28].

Стан, у якому вони перебувають, можна назвати травмою соціальних змін, яка за П. Штомпкою включає шість послідовних стадій:

- структурне і культурне минуле – середовище, яке сприяє виникненню травми (дезорганізація, дезінтеграція, нестабільність);
- травматичні події або ситуації – стан напруги, пов'язаний із конкретними соціальними змінами (революція, радикальна реформа, окупація, геноцид та ін.);
- культурні рамки травми – особливі способи визначення, інтерпретації, вираження або тлумачення травматичних подій за допомогою фонду успадкованих культурних ресурсів;
- травматичні симптоми – дисонанс, що виникає через порушення усталених схем поведінки і уявлень та сигналізує про порушення нормальності у життєдіяльності суспільства (розкол, зміщення, дезорганізація);
- посттравматична адаптація – чутливість різних соціальних груп до культурної травми;
- подолання травми – заключна фаза або початок нового циклу травматичної послідовності, якщо пом'якшена травма отримує потенційно сприятливі структурні та культурні умови для прояву нового виду травми [29].

Багато ВПО стикаються з труднощами при пошуку роботи через брак місцевих вакансій, а також через потребу у перекваліфікації. З метою підтримки, держава пропонує програми професійного навчання для ВПО, а також фінансові гранти для розвитку власного бізнесу. Попри це, через економічну нестабільність зайнятість та стабільний дохід є одними з найбільших проблем для ВПО.

Більшість ВПО, які переїхали з районів бойових дій, змушені орендувати житло, що фінансово обтяжує їх. Після 2014 року попит на житло значно зріс,

особливо у великих містах та західних регіонах, що призвело до підвищення вартості оренди та браку житлових ресурсів. Крім того, місцеві громади часто не мають достатніх фінансів для будівництва додаткового соціального житла, що призводить до перевантаження наявного житлового фонду.

Ще одним із болючих питань для ВПО є їх соціальна адаптація, тобто інтеграція у місцеві громади. Важливими компонентами інтеграції є доступ до послуг, соціальна згуртованість та уникнення дискримінації з боку приймаючих громад. Для сприяння інтеграції ВПО в українському суспільстві розробляються місцеві програми, зокрема:

- культурні заходи для знайомства з місцевою культурою та традиціями;
- психологічна підтримка, що включає консультування для дорослих та дітей ВПО;
- соціальні ініціативи, спрямовані на залучення ВПО до громадських проєктів.

Втім, інтеграція ускладнюється через певні упередження у приймаючих громадах, а також через обмежені ресурси місцевих органів влади. Здебільшого, великі міста здатні краще забезпечувати потреби ВПО завдяки ширшим фінансовим можливостям, однак у малих населених пунктах ситуація складніша.

Запорізька область як один із основних регіонів України, що прийняв значну кількість ВПО через збройний конфлікт на сході країни та повномасштабне вторгнення росії у 2022 році, стала епіцентром для соціальних, економічних і культурних змін.

Однією з ключових економічних змін, спричинених переселенням ВПО, є зростання конкуренції на ринку праці. Запоріжжя зіткнулося з напливом працездатного населення, що спричинило додаткове навантаження на вже обмежені робочі місця. Водночас, дослідження показують, що ВПО здебільшого мають високий рівень освіти, різноманітні професійні навички та досвід, що сприяє загальному підвищенню рівня професійної кваліфікації на ринку праці. Так, за даними опитування Міжнародної організації з міграції (МОМ), ВПО

становлять значну частину висококваліфікованих працівників, які можуть бути залучені до роботи в галузях медицини, освіти, ІТ та обслуговування.

Наплив ВПО також сприяє зростанню споживчого попиту на товари та послуги в регіоні, що позитивно впливає на розвиток малого та середнього бізнесу. Дослідження Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України показали, що підвищення попиту створює нові можливості для розвитку локального підприємництва та стимулює економічне зростання у регіоні. Це особливо стосується таких галузей, як роздрібна торгівля, сфера обслуговування, житлово-комунальне господарство та охорона здоров'я.

Велика кількість ВПО спричинила значне навантаження на інфраструктуру Запорізької області. Брак доступного житла, особливо у міських центрах, призвів до зростання орендних цін. Це вплинуло на вразливі групи населення, включаючи пенсіонерів, молоді сім'ї та малозабезпечені верстви, які не завжди можуть дозволити собі подорожчання житла. Згідно з дослідженням ГО «Десяте квітня», близько 45% ВПО у Запорізькій області стикаються з труднощами в доступі до житла та базових інфраструктурних послуг [30].

Вплив ВПО на місцеві громади також відчувається в соціальній сфері, оскільки новоприбулі часто потребують допомоги з боку соціальних служб. Дослідження Інституту соціальної політики України свідчить про те, що значна частина ВПО стикається з труднощами в інтеграції в нове середовище через відмінності у звичаях, стилі життя та мові [31].

Місцеві органи влади спільно з міжнародними організаціями реалізували декілька програм для полегшення адаптації, включаючи культурні заходи, мовні курси та зустрічі для ВПО та місцевих жителів, що сприяють налагодженню зв'язків між громадами.

Наплив ВПО сприяє розвитку культурного життя регіону. Зокрема, переселенці ініціюють відкриття нових культурних центрів, організовують заходи та фестивалі, що сприяють міжкультурному обміну. Наприклад, у Запоріжжі активно працюють громадські організації, засновані переселенцями,

які проводять курси з підвищення професійних навичок та організовують культурні події, спрямовані на популяризацію культурних традицій регіону.

Збільшення чисельності дітей ВПО створило додаткове навантаження на школи та дитячі садки. На рисунку 2.6 показано форми навчання у Запорізькій області та кількість учнів й відвідувачів дитячих садків.

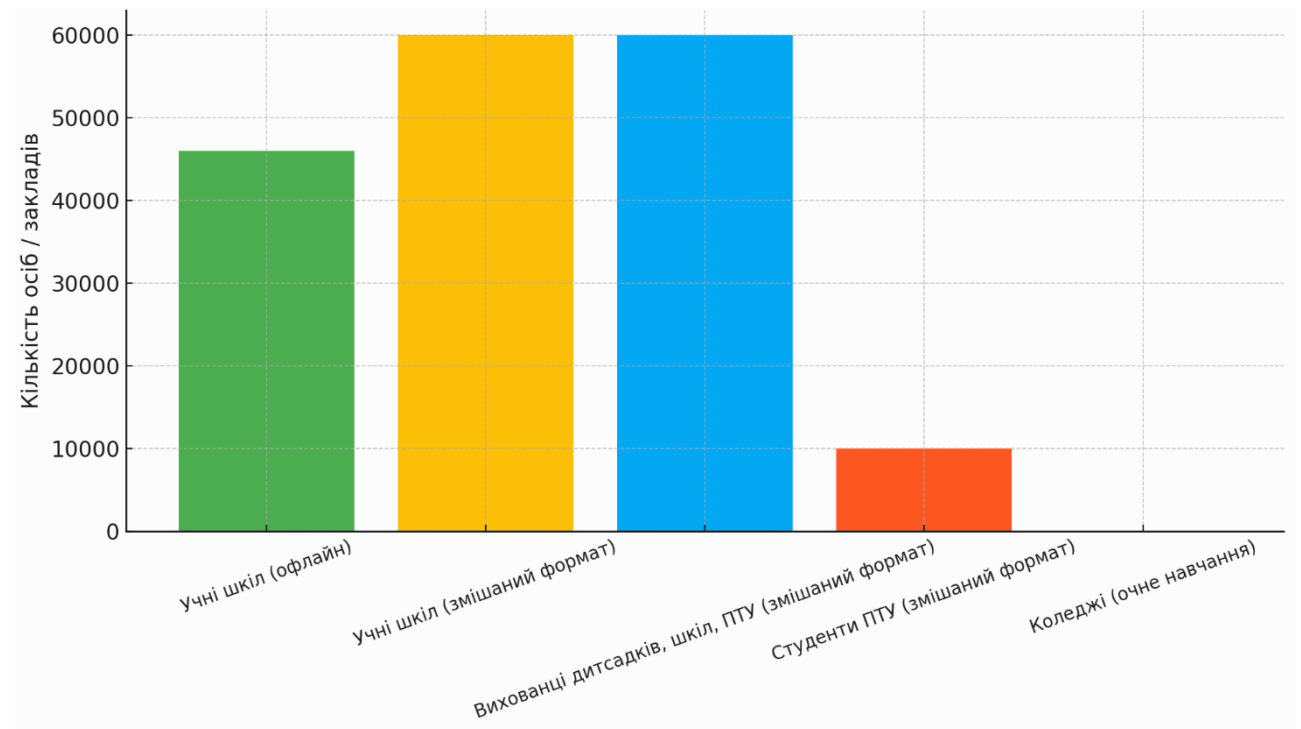

Рисунок 2.6 – Розподіл форм навчання у Запорізькій області [32]

Понад 46 тисяч учнів Запорізької області навчаються у школах Запорізької області. Офлайн працюють 122 школи, понад 60 000 вихованців дитячих садочків, шкіл та закладів профтехосвіти Запорізької області навчаються у змішаному форматі. У змішаному форматі працюють усі 18 запорізьких професійно-технічних навчальних закладів, які охоплюють 10 тисяч студентів, 12 коледжів із 30, що є на території області, розпочали очне навчання [32].

Зростання населення регіону спричинило збільшення попиту на медичні послуги. Лікарні та клініки Запорізької області відчували додаткове навантаження, що іноді призводить до дефіциту медичних працівників та ресурсів.

Мережа закладів охорони здоров'я Запорізької області на підконтрольній Україні території продемонстрована у таблиці 2.2 [33].

Таблиця 2.2 – Мережа закладів охорони здоров'я Запорізької області

Заклади	2023 рік		1 кв. 2024 року	
	К-ть закл.	К-ть ліжок	К-ть закл.	К-ть ліжок
Всього	55	7159	55	7174
Багатопрофільні лікарні	5	1340	5	1355
Міські лікарні	9	2853	9	2823
Дитячі міські лікарні	1	385	1	385
Центральні районні лікарні	2	176	2	176
Пологові будинки	3	280	3	280
Перинатальні центри	1	124	1	124
Госпіталі ветеранів війни	1	90	1	90
Заклади охорони здоров'я(центри) надання спеціалізованої медичної допомоги обласного підпорядкування	7	1751	7	1781
Навчально-наукові медичні центри	1	160	1	160
Стоматологічні поліклініки	2	-	2	-
Центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф	1	-	1	-
Центри первинної медико-санітарної допомоги	16	-	16	-
Будинки дитини	1	-	1	-
Центри служби крові	1	-	1	-
Бюро судово-медичної експертизи	1	-	1	-
Патологоанатомічні бюро	1	-	1	-
Центри медичної статистики	1	-	1	-

Як бачимо з таблиці медичні заклади мають повну завантаженість, що свідчить про навантаженість на медичну сферу області.

У Запорізькій області близько 120 тисяч працездатних переселенців Частина з цих людей знайшла роботу у 2022 та 2023 роках [34].

На обліку в Запорізькому обласному центрі зайнятості перебувають 2400 ВПО. Оскільки тисячі запоріжців виїхали до інших міст чи навіть країн, а частина містян стала на захист держави у війську, у регіоні є значний дефіцит кадрів.

За даними Запорізького обласного центру зайнятості у січні-жовтні 2024 року надано послуг 19572 особам, з яких було працевлаштовано 732 ВПО, що наведено у рисунку 2.7.

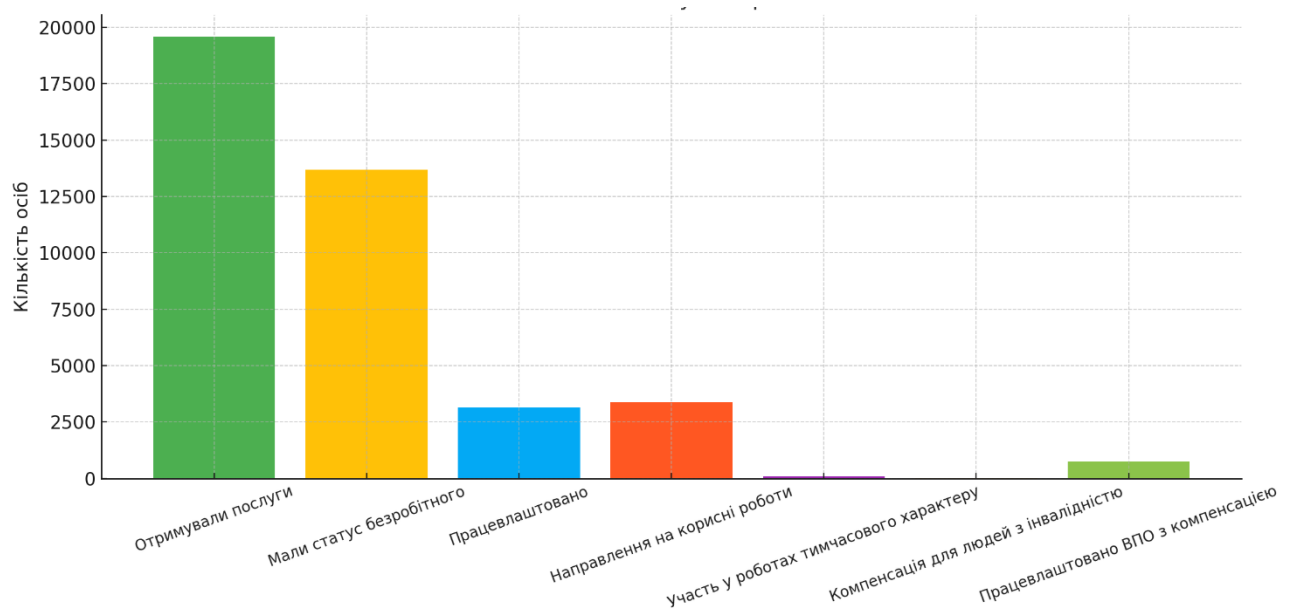

Рисунок 2.7 – Перелік послуг, наданих ВПО

Вплив ВПО на Запорізьку область є багатограним. Незважаючи на виклики, пов'язані з адаптацією та інтеграцією, переселенці стали потужним каталізатором для соціальних, культурних, медичних та освітніх змін у регіоні. ВПО сприяли оновленню освітньої системи регіону. Було запроваджено додаткові освітні програми, інтеграційні курси та дистанційне навчання для дітей переселенців. Збільшення навантаження на медичну сферу сприяло реалізації ініціатив щодо покращення доступу до медичних послуг. Не зважаючи на те, що безпекова ситуація у регіоні, не дає у повній мірі забезпечити проведення великих культурних заходів, культурне життя продовжується. У закладах, де є укриття, проходять міжкультурні фестивалі, концерти, фото виставки. У жовтні поточного року у кінотеатрі ім. Довженко проходив фестиваль сучасного

українського кіно.

Місто Запоріжжя також стало епіцентром, в якому продовжили свою діяльність органи влади з окупованих територій. Бердянський, Василівський, Мелітопольський, Пологівський райони переформатували свою діяльність в рамках законодавчої бази та необхідностей, які викликані воєнними діями. Кожен район та майже кожна громада створили центри допомоги своїм мешканцям, які були змушені покинути свої рідні міста та села. Як приклад, місто Мелітополь у червні 2022 року створило відкритий простір допомоги «Саме тут» у місті Запоріжжі, у 2023 році такі ж простори допомоги були відкриті у містах Львів та Київ, а в 2024 році – у місті Дніпро, що продемонстровано на рисунку 2.8.

Рисунок 2.8 – Географія ВПД «Мелітополь Саме тут»

ВПД «Саме тут» об'єднали не лише мешканців міста Мелітополя, а й Мелітопольського, Бердянського, Пологівського та Василівського районів. Для внутрішньо переміщених осіб у 2022 році було організовано видачу гуманітарної допомоги; консультації фахівців (5 фахівців); роботу медичного кабінету; дитячий куточок; допомогу викраденим; гарячу лінію. У 2023 році спектр послуг було збільшено в майже три рази. Так, було додано оформлення фінансової допомоги; збільшено консультації фахівців (15 фахівців); побутові послуги;

консультації лікарів; відкрито маніпуляційний та масажний кабінети; організовано видачу ліків; дитячу кімнату; коворкінг простір; освітній хаб; психологічні послуги; дозвілля для дітей та дорослих; центр протидії насиллю; допомогу ЗСУ. Найбільшою популярністю користувалась гуманітарна допомога, що продемонстровано на рисунку 2.9.

Рисунок 2.9 – Забезпечення гуманітарної допомогою у ВПД «Саме тут» за 2022-2023 роки

У відкритих просторах допомоги станом на кінець 2023 року зареєстровано 25500 ВПО, серед яких у місті Запоріжжі – 13200 осіб, Києві – 2330 осіб, Львові – 1586 осіб, Дніпрі – 907 осіб. На сьогоднішній день центри допомоги продовжують здійснювати свою діяльність, відбувається переформатування надання послуг, в залежності від запитів внутрішньо переміщених осіб. Саме ці центри є не просто осередками допомоги, а частинкою рідного міста, яке наразі знаходиться у тимчасовій окупації.

2.3 Вплив ВПО на економічні процеси в країні

Військова агресія російської федерації в Україну призвела до тяжких, іноді не виправних наслідків в усіх сферах життя країни: в економіці, соціальній

активності, рівні життя тощо. Масштабні пошкодження заводів, транспортних шляхів та енергетичної інфраструктури призвели до значного зниження промислового виробництва. Особливо постраждали металургійна та енергетична галузі. Бюджет країни значною мірою залежить від міжнародної фінансової допомоги [35, с.99].

Лише у 2022 році національна економіка втратила 29,2% реального ВВП, а більше 13,0 мільйонів осіб були змушені покинути свої домівки. Більше 7 млн. осіб опинилися за межею бідності, а її рівень сягнув 24% населення. Експерти Світового банку і Єврокомісії оцінюють пошкодження від війни в Україні в період з 24 лютого 2022 р. до 24 лютого 2023 р. в сумі 134,7 млрд. доларів, а потреби у відновленні – 410,6 млрд. доларів. А за останньою оцінкою світового банку більше 1 трильйона доларів [36, с.48].

Усі зароблені кошти держава змушена спрямовувати на сектор оборони, а освіту, медицину й пенсії фінансує за гроші, які надають міжнародні партнери. 100% податків, які платять бізнес і громадяни, ідуть на забезпечення потреб сил безпеки й оборони, 2/3 оборонних витрат це зарплати військовим і 1/3 – оснащення армії (техніка, зброя, боеприпаси).

За 2,5 роки повномасштабної війни державний борг України у гривневому еквіваленті зріс у 2,3 рази (+3 644 млрд грн.), а у валютному еквіваленті – на 66% (+62 млрд дол.) [37].

Наразі багато компаній стикаються з дефіцитом кадрів, особливо в галузях медицини, виробництва та робітничих спеціальностей. Причинами цього є мобілізація, переміщення населення та еміграція. Наприклад, на заході України попит на робочу силу вже перевищує пропозицію.

Чоловіки через мобілізацію залишають робочі місця, що особливо помітно в галузях, де раніше переважали чоловічі професії, як-от водії або охоронці. Частково ці вакансії намагаються заповнити жінками, що потребує перенавчання та адаптації бізнес-процесів.

За макроекономічними даними НБУ, рівень безробіття в 2023 році сягнув 19% (2022 – 21,1%). Найменша кількість вакансій з'являлась в будівництві,

добувній промисловості, спорті, та операцій з нерухомістю. Регіональний дисбаланс попиту та пропозицій робочої сили залежить від відстані до лінії активних бойових дій та рівня безпекової ситуації.

Поглиблення негативних міграційних тенденцій є ризиком і викликом для ринку праці. В працездатному віці 36% жінок, та 15% чоловіків, тобто більше 50% (3,3 млн.осіб) біженці. Міграційне сальдо в 2023 р. – мінус 0,2 млн., прогноз 2024 - мінус 0,1 млн. Відсутність цільових програм, орієнтованих на жіночу офіційну роботу спонукає останніх до міграції за кордон разом з дітьми з метою пошуку безпечного та гідного життя.

Ситуація на ринку праці змінилася з трудонадлишкової на трудодефіцитну. За рік чисельність населення України скоротилась в діапазоні від 7 млн до 13 млн. осіб.

Згідно з Global Gender Gap Report, який щорічно публікує Всесвітній економічний форум [38], гендерний розрив в Україні у 2022 році становив 29 %. Це означає, що за однакову роботу чоловік отримує 100 грн, тоді як жінка з аналогічними компетенціями та освітою — лише 71 грн. У рейтингу індексу гендерного розриву Україна посіла 81-ше місце серед 147 країн. Дослідження також показало, що минулого року ситуація в Україні погіршилася на 0,7%. Для порівняння, середній рівень розриву в оплаті праці в європейських країнах становив 12,7%. У довоєнний період Україна демонструвала поступове скорочення розриву в оплаті праці між чоловіками та жінками, наближаючись до подолання цієї нерівності.

Гендерна нерівність у сфері соціально-трудових відносин за статевою ознакою здебільшого проявляється у нерівних можливостях для здобуття професійної освіти, підвищення кваліфікації, перепідготовки та набуття практичного досвіду. Це також стосується необґрунтованої різниці в рівні оплати праці та перспективах кар'єрного розвитку між чоловіками та жінками. Крім того, нерівність проявляється у безпідставних відмінностях в умовах праці, організації робочого часу та вимогах до працевлаштування.

Що стосується оплати праці, то в Україні за даними Державної служби статистики протягом 2022 р. середньомісячна заробітна плата зросла проти показника 2021 р. на 6,1 % – з 14016 грн до 14859 грн. За підсумками IV кварталу середньомісячна зарплата досягла найбільшого рівня та становила 16477 грн. З початком повномасштабного вторгнення Державна служба статистики не має можливості проводити відповідні обстеження. Між тим, у 2021 р. у жінок середньомісячна заробітна плата була на 18,4 % нижча, ніж відповідний показник у чоловіків (13802 грн – у жінок і 16912 грн – у чоловіків). Така ситуація спостерігається в більшості видів економічної діяльності, що показано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні у 2018–2021 рр.

Рік	Жінки <i>грн.</i>	Чоловіки <i>грн</i>	% до з/п чоловіків
2021	13802	16912	81,6
2020	11558	14203	81,4
2019	9935	12718	78,1
2018	8525	10966	77,7

Також, серед жінок зберігається проблема безробіття. Станом на 01 квітня 2023 р за даними Державної служби зайнятості України, мали статус офіційно зареєстрованого безробітного 137,3 тис осіб, з них чоловіки становили 28%, жінки – 72%.

Проблема впровадження гендерної рівності в систему сучасної освіти, зокрема професійно-технічної, є надзвичайно гострою.

Тому для подолання гендерних стереотипів у виборі професій як одного з виявів гендерної нерівності необхідно забезпечувати оптимізацію мережі

закладів професійно-технічної освіти, що задовольнятиме потреби регіонів у фахівцях та мобільність робітників на ринку праці.

Війна негативно вплинула на сектор домогосподарств, відбулись погіршення якості життя, зменшення завантаженості виробничих потужностей, енергетичні проблеми, зміна логістики, втрати агросектору і металургії, звуження інвестиційного попиту, помірне зростання реальних доходів, переформатування ринку праці.

Основне завдання держави в частині забезпечення економічної безпеки в умовах воєнної агресії є створення економічного, політичного та правового середовища й інституційної інфраструктури, які б стимулювали розвиток найбільш життєздатних підприємств, інвестиційних процесів, виробництво перспективних конкурентоспроможних товарів. Для досягнення зазначених цілей Міністерством економіки України розроблена програма релокації підприємств в більш безпечні регіони країни. Релокація підприємств в умовах військової агресії викликана в першу чергу неможливістю здійснювати виробництво із-за загрози обстрілів, руйнувань тощо. Релокація підприємств в більш безпечні регіони створює умови для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

За рік війни за урядовою програмою релокації в більш безпечні регіони країни було переміщено 800 підприємств, 623 з яких вже відновили роботу на новому місці. Найбільше підприємств релокувались до Львівської (24%), Закарпатської (14,5%), Чернівецької (9,8%), Івано-Франківської (8,3%), Хмельницької (7,3%), Тернопільської (6,3%) областей [39, с.101].

Програма релокації продовжує діяти, хоча кількість запитів на сьогодні значно зменшилась.

Виклики, які спіткали нашу державу, призвели до переформатування нашої країни в цілому, економіки зокрема.

Влада має допомогти власному бізнесу розвинути потенціал, адже це гарантія економічного зростання в майбутньому.

Соціальні підприємства та організації соціальної економіки набувають популярності у всьому світі. Ініціативи на кшталт «Buy Social», що націлені на підвищення конкурентоспроможності соціальних підприємств у Європі, демонструють глобальний зсув у бік соціальної відповідальності, а подібні проєкти набирають обертів і в Україні [40].

Наша країна дедалі більше звертається до соціальних підприємств як до рушіїв відновлення громад і сталого розвитку. Підтримка таких підприємств не тільки допомагає вирішувати соціальні проблеми, але й стимулює економічне зростання, особливо в умовах війни, коли відновлення економіки є критичним питанням. За 2022 рік 60% споживачів віддають перевагу брендам, які демонструють соціальну відповідальність і сталий розвиток. Молодші покоління особливо цінують етнічні підприємства. В Україні соціальні підприємства також починають відповідати цим глобальним тенденціям. Один із прикладів — ініціатива «Made in Ukraine», спрямована на збільшення виробництва української якісної продукції та її поширення по всьому світу. Ця ініціатива не лише підтримує локальну економіку, але й відповідає глобальним трендам у сфері сталого споживання.

У контексті війни, соціальні підприємства не лише сприяють вирішенню локальних соціальних проблем, але й відіграють важливу роль у підтримці економіки, особливо у регіонах, що постраждали від конфлікту. Розвиток таких підприємств створює робочі місця, сприяє інтеграції переселенців і допомагає зберегти місцеві громади активними учасниками економічних процесів. Соціальні підприємства виступають як платформа для поєднання економічного зростання з поліпшенням соціальних умов, пропонуючи інноваційні підходи до вирішення актуальних викликів.

Внутрішнє виробництво товарів створює робочі місця в Україні і генерує податки, якими фінансується армія.

При купівлі українського товару до 40% коштів повертається податками в бюджет [41].

Економічний напрям політики «Зроблено в Україні» має на меті змінити структуру економіки з сировинної на промислову. Відповідно, пріоритетами є розвиток внутрішнього виробництва, сприяння інвестиціям в реальний сектор, розвиток несировинного експорту.

Економічна самодостатність – це те, що зараз потрібно нашій державі для продовження боротьби завтра.

Висновки до 2 розділу

Російсько-українська війна значно посилила демографічну кризу, яка й без того існувала в Україні. Її вплив охоплює всі аспекти демографії: чисельність населення, структуру за віком і статтю, народжуваність, смертність та міграційні процеси. Значна частина населення виїхала за кордон у пошуках безпеки. Станом на 2024 рік за межами України перебуває понад 6 мільйонів осіб, переважно жінок і дітей. Висока смертність серед військових і цивільного населення, особливо в зонах активних бойових дій. Народжуваність різко знизилася через нестабільність, невизначеність і страх перед майбутнім. Смертність зросла через погіршення доступу до медичних послуг, погіршення умов життя та бойові дії. Внаслідок переважної еміграції молоді, частка літніх людей у структурі населення зростає, що посилює тиск на пенсійну систему. Війна призвела до суттєвого дисбалансу: більшість виїхали за кордон – жінки, тоді як чоловіки залишаються в країні через мобілізацію. Для подолання цих наслідків потрібна консолідація внутрішніх зусиль і міжнародної підтримки з акцентом на реінтеграцію, відновлення та створення перспектив для розвитку населення.

ВПО є однією з найбільш вразливих категорій населення в Україні. Військові дії, що тривають з 2014 року, а також повномасштабна агресія Росії у 2022 році, спричинили масштабні внутрішні переміщення. За оцінками, мільйони українців змушені були залишити свої домівки та адаптуватися до життя в інших регіонах країни. Цей процес став викликом не лише для

переміщених осіб, але й для громад, що їх приймають, уряду та міжнародних організацій.

Одним із найгостріших викликів є забезпечення житлом ВПО. У багатьох громадах його недостатньо, що призводить до соціальної напруги та перевантаження інфраструктури. Тимчасові притулки, які надаються, не покривають необхідні потреби, а ціни на орендоване житло в деяких регіонах взагалі незрівнянно великі. У внутрішньо переміщених осіб труднощі з працевлаштуванням як через відсутність роботи, невідповідність професійного досвіду або дискримінацію, так і не готовність місцевої економіки інтегрувати додаткову робочу силу.

Окремої уваги потребує психоемоційних стан ВПО і, на жаль, наявні системи психологічної допомоги не завжди здатні задовольнити їхні потреби.

Пропозиції – щодо вирішення викликів:

- розробка довгострокових програм житлового забезпечення;
- стимулювання економічної активності;
- поліпшення доступу до соціальних послуг;
- підтримка інтеграції;
- посилення психологічної підтримки;
- законодавче забезпечення.

Зважаючи на майже три роки війни, вже сьогодні має формуватися стратегія повоєнного економічного розвитку України, орієнтована на її максимальну дерегуляцію та демонополізацію. До відбудови потрібно залучати саме українців та максимально використовувати вітчизняні ресурси: будматеріали, металургію, росія має заплатити за всі руйнування. Український виробник на ринках G7 та ЄС, розвиток військово-промислового комплексу. Також необхідно зменшити залежність від зовнішньої підтримки, потрібно виробляти більше продуктів з саме української сировини. Для розвитку економіки нам також важливо повертати людей, які виїхали з України.

3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПІДТРИМКИ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ВПО

3.1 Державні програми підтримки ВПО та пропозиції з їх вдосконалення

В умовах надзвичайних викликів, спричинених війною, зростання навантаження на державний бюджет та появи у громадян широкого спектра нових потреб, які потребують оперативної та ефективної реакції, з боку держави та місцевого самоврядування, Урядом вживаються заходи для забезпечення стабільного й ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки населення.

Тривала війна суттєво впливає на функціонування економіки України в цілому та ринку праці зокрема. Ринок праці, який зазнав значних змін у структурному та географічному аспектах під час повномасштабної війни, поступово адаптується до нових викликів і вимог, попри нестабільність та невизначеність. Водночас у контексті бойових дій, змін у структурі та територіальній організації, потреб у робочій силі, масштабної міграції населення та мобілізації загострюються проблеми, пов'язані з зайнятістю. Так, згідно з оцінками Національного банку України (НБУ), чисельність робочої сили у віковій групі 15–70 років на початок 2024 р. зменшилася на понад чверть проти 2021 р. Майже половина цього скорочення відбулася через зовнішніх мігрантів, що не працюють дистанційно (під час оцінювання враховано дослідження ЦЕС щодо частки зовнішніх мігрантів, які працюють дистанційно, – 2023 р. вона становила 8–10%). За даними НБУ, близько 40 в.п. від скорочення робочої сили 2023 р. проти 2021 р. відбулося через демографічні втрати й окупацію, а також перехід до економічно неактивного населення – через імовірні труднощі з пошуком роботи для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), необхідність догляду за іншими членами родини, збільшення кількості пенсіонерів, брак навичок, зажаданих на ринку праці [42].

У 2024 році економіка країни починає своє поступове відновлення. Разом з тим відновлюється й пропозиція вакантних робочих місць, проте тенденція щодо активності шукачів роботи не відповідає змінам потреб у робочій силі. Так, за I півріччя 2024 р., згідно з даними Work.ua, кількість вакансій зросла майже на 19 тис. та в червні 2024 р. становила понад 110 тис. Проте кількість резюме, оновлених чи створених у цьому самому місяці, становила 304 тис., що майже на 47 тис. менше, ніж було в січні 2024 р., – це свідчить про низьку активність шукачів роботи, яка також є меншою за відповідні показники 2023 та 2022 рр. У цих умовах зменшується показник конкуренції за вакансії (у червні 2024 р. цей показник досяг найнижчої точки за понад три роки), а роботодавцям стало складно знаходити працівників. Дослідження ринку праці України, що їх здійснила Європейська бізнесова асоціація, свідчить, що у 2023 р. сімдесят чотири відсотки роботодавців відзначили відчутність дефіциту кадрів, сімнадцять відсотків – часткову нестачу кадрів і лише сім відсотків – не відчували дефіциту кадрів [43], що показано на рисунку 3.1.

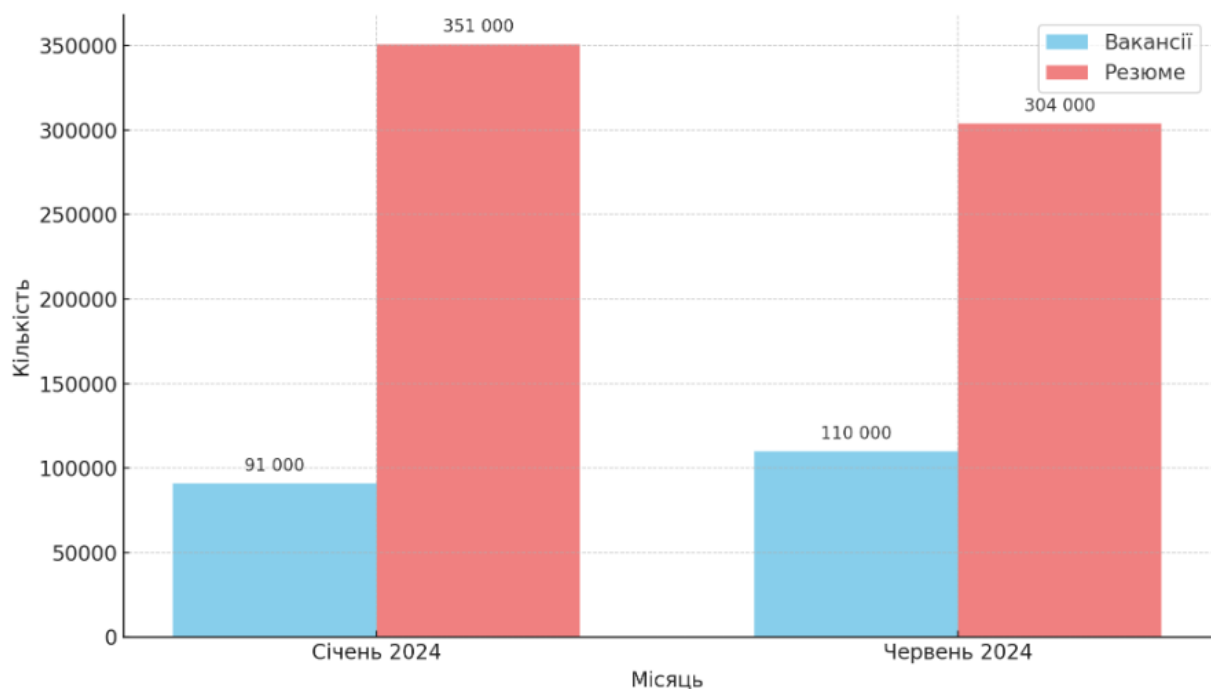

Рисунок 3.1 – Порівняння кількості вакансій і резюме у 2024 році

Масштабна міграція українців за кордон, мобілізація до Збройних Сил

України, поглиблення секторальних, професійних та міжрегіональних диспропорцій на ринку праці значною мірою загострили проблему відсутності попиту на ринку праці. Отже, сучасні тенденції щодо попиту та пропозиції робочої сили на вітчизняному ринку праці не сприяють послабленню проблеми дефіциту кадрів. Міністерство економіки України оцінює дефіцит кадрів на ринку праці у майже 30 % [44].

Ситуація щодо відновлення ринку праці за кількістю вакансій у регіональному розрізі відрізняється, що зумовлено насамперед ступенем віддаленості від зони активних бойових дій.

Порівняно з довоєнними показниками, найбільші прирости вакансій демонструють Івано-Франківська (+88%), Закарпатська (+87%) та Хмельницька (+51%) області. За абсолютною кількістю пропозицій роботи незмінними лідерами є: Київська, Дніпропетровська, Львівська, Одеська та Івано-Франківська області. Варто відзначити нерівномірність зростання кількості вакансій протягом I півріччя 2024 р. Найбільші прирости продемонстрували Івано-Франківська (+42%), Закарпатська (+32%), Волинська та Тернопільська (по +30%) області.

На тлі загострення проблеми дефіциту кадрів, сьогодні на ринку праці України зберігається досить високий рівень безробіття, у тому числі структурного, що насамперед пов'язано зі стрімкими географічними та структурними змінами ринку праці та недостатнім рівнем адаптивності робочої сили. Згідно з оцінками дослідницької агенції «Info Sapiens», показник безробіття протягом I півріччя 2024 р. коливався в межах 20,9 % – 13,1% [45].

Для скорочення дефіциту робочої сили в нинішніх умовах є потужні резерви. Насамперед, це ВПО, оскільки рівень їх зайнятості в Україні залишається низьким. Так, на квітень 2024 р. в Україні нараховували 2,1 млн ВПО працездатного віку, проте офіційно працевлаштованими серед них були лише 800 тис. осіб [46].

Згідно з офіційною статистикою, у I півріччі послуги Державної служби зайнятості отримали 67,3 тис. ВПО, з них: 50,1 тис. мали статус безробітних;

20,5 тис. були працевлаштовані, у тому числі 7,7 тис. – з наданням компенсації роботодавцю на оплату праці; 3,6 тис. проходили професійне навчання за сприяння служби зайнятості та 1,6 тис. отримали ваучер на навчання [47].

Урядом країни розроблюються державні програми підтримки, які спрямовані на стимулювання розвитку економіки, соціальної інтеграції, створення робочих місць, підтримку вразливих категорій населення та забезпечення стабільності в країні. Їх ефективність залежить від механізмів реалізації, прозорості, фінансування, а також від залученості громадян і бізнесу.

В 2022 році була запроваджена державна програма «Робота», яка передбачає грантову підтримку для розвитку малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць і стимулювання підприємництва.

Згідно даних Міністерства економіки України у 2023 році понад 10 тисяч підприємців отримали гранти на суму 4,7 млрд грн. Найбільш популярними напрямками стали сільське господарство, ІТ та легка промисловість. За прогнозами Уряду, кожен грант створює в середньому 2–4 нових робочих місця понад 3 млрд грн.

Це сприяло створенню тисяч робочих місць, особливо в регіонах, які постраждали від війни [48].

За ініціатииви Президента у січні 2020 року Уряд затвердив Державну Програму «Доступні кредити 5-7-9%», яка спрямована на підтримку інвестиційної діяльності, створення робочих місць виключно в секторі мікро та малого підприємництва, а також підтримки стартапів за допомогою надання кредитів за пільговими ставками. При цьому різниця між пільговою (5, 7 або 9%, пізніше 0 або 3%) та ринковою ставкою компенсується з державного бюджету, проте рішення про видачу кредиту ухвалюють банки.

Програма зазнала перших суттєвих змін під час кризи, спричиненої COVID-19. Через фінансові труднощі, які виникли у багатьох підприємств через неможливість продовжувати діяльність, було запроваджено два нових види кредитів. Перший – антикризовий кредит для підтримки ліквідності, із відсотковою ставкою до 3% річних (а на період карантину та 90 днів після – 0%).

Другий – рефінансування з нульовою ставкою. Додатково програму розширили на мікро- та малі підприємства, які займаються виробництвом ліків та медичного обладнання. У 2021 році скористатися програмою могли ФОПи, які відповідали встановленим критеріям, зокрема обмеженням щодо річного доходу та статусу резидента України.

З початком повномасштабної війни програму було змінено вдруге. До неї включили великий бізнес і розширили напрями кредитування для підтримки підприємств у складних умовах. По-перше, створили окремий напрям для агровиробників, що забезпечує фінансування посівної кампанії. По-друге, запровадили кредити для подолання наслідків війни, зокрема для відновлення виробничих потужностей. У 2022 році програму поширили на торговельні мережі, а в 2023 році – на енергетичні компанії. Таким чином, з інструменту підтримки малого бізнесу програма перетворилася на механізм фінансування широкого спектра підприємств.

Як під час пандемії, так і в умовах війни, зміни до програми вносилися в стислий термін, без детального аналізу. Це призвело до певних проблем, зокрема регіональних і секторальних дисбалансів у розподілі коштів, випадків кредитування ненадійних компаній і збільшення частки непрацюючих кредитів із 1% на початку 2022 року до 7% у жовтні 2023 року. У березні 2023 року Нацбанк і Уряд ухвалили рішення підвищити ставки за окремими кредитами, припинити рефінансування раніше виданих позик для подолання наслідків COVID-19 і розширити перелік цілей кредитування. Програму доповнили напрямками для бізнесу, що працює в деокупованих регіонах, а восени з'явився акцент на підтримку переробної промисловості та енергоефективних проєктів.

У липні 2023 року, під час перегляду програми МВФ, було заплановано створення нової стратегії для повернення фокусу програми на підтримку малого і середнього бізнесу (МСБ). Завершити цю роботу передбачалося до вересня 2023 року, проте терміни виконання перенесли на березень 2024 року. Це є ключовим для підтримки макроекономічної стабільності.

Програма включає також механізм кредитування під портфельні гарантії.

Станом на середину лютого 2024 року обсяг таких гарантій перевищив 105 млрд грн для 33,2 тис. договорів. Обсяг гарантованих кредитів, що обслуговуються, станом на 1 лютого 2024р. становить 67,2 млрд грн, із яких майже 70% надані в рамках Програми «5-7-9%».

Від її старту у лютому 2020 року підприємці отримали 98 тисяч пільгових кредитів на суму 337,8 млрд грн. У 2024 році за програмою видано 19 046 кредитів на суму 71 млрд грн. З них 18,7% склали інвестиційні кредити. Понад 60 тисяч підприємств вже скористалися цією програмою [49].

Програма є стимулом для підприємництва, зокрема у сільській місцевості, під час війни. На рисунку 3.2 показана динаміка реалізації програми «Доступні кредити 5-7-9%» з жовтня 2020 року по червень 2023 року.

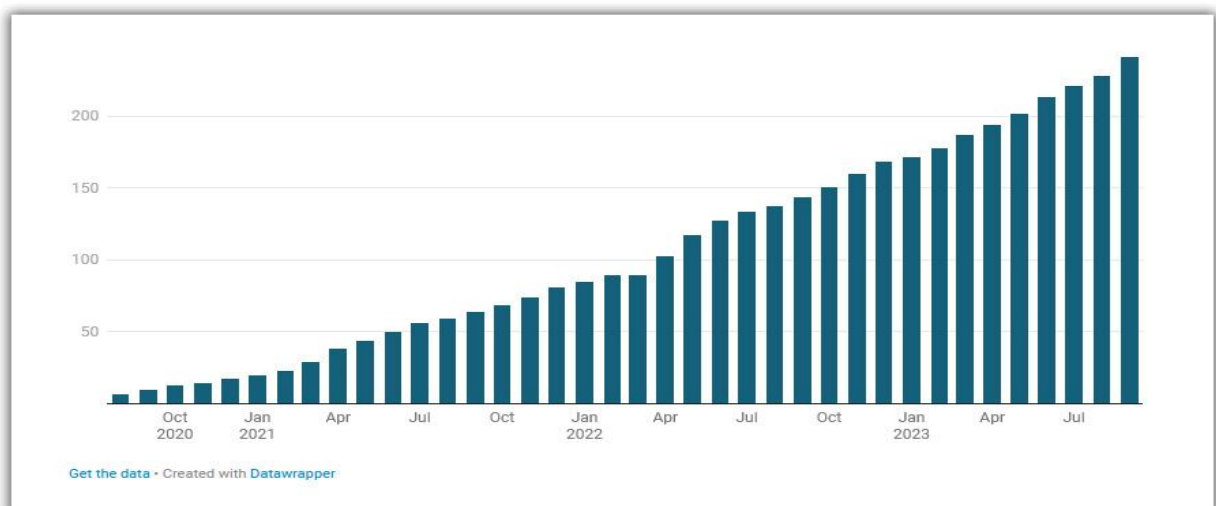

Рисунок 3.2 – Реалізація державної Програми «Доступні кредити 5-7-9%» [49]

З початком війни, коли мільйони громадян вимушено залишили свої домівки та втратили роботу, держава започаткувала Програму підтримки для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). До березня 2022 року її основним напрямом було забезпечення щомісячної фінансової допомоги, яка покривала витрати на проживання, включаючи оплату комунальних послуг. Виплати призначалися на сім'ю і надавалися одному з її членів у таких розмірах:

- 1000 гривень на одну особу – для пенсіонерів, осіб пенсійного віку, дітей, а також молоді до 23 років, яка продовжує навчання за денною формою у школах, професійно-технічних чи вищих навчальних закладах;

- 130% прожиткового мінімуму для осіб із інвалідністю I групи та дітей з інвалідністю (на початок 2022 року – 2514,2 грн);

- 115% прожиткового мінімуму для осіб із інвалідністю II групи (2224,1 грн);

- 100% прожиткового мінімуму для осіб із інвалідністю III групи (1934 грн);

- 442 гривні – для працездатних осіб на одного члена сім'ї.

Розмір допомоги для сім'ї розраховувався як сума виплат на кожного члена, але мав верхні обмеження:

- 3000 гривень – для сімей із однією особою з інвалідністю або дитиною з інвалідністю;

- 3400 гривень – для багатодітних сімей;

- 5000 гривень – для сімей із двома або більше дітьми з інвалідністю чи особами з інвалідністю. Якщо в сім'ї двоє і більше осіб з інвалідністю, розмір допомоги не обмежувався.

Додатково передбачено низку пільг і гарантій:

- Доступне житло – державна підтримка у вигляді покриття 50% вартості будівництва чи придбання житла, а також пільгові іпотечні кредити;

- Освітні кредити – пільгові довгострокові кредити для здобуття професійної, передвищої чи вищої освіти;

- Соціальні стипендії – для студентів, які навчаються за державним чи регіональним замовленням на денній формі;

- Безкоштовні підручники та забезпечення;

- Безкоштовне проживання в учнівських та студентських гуртожитках для тих, хто навчається за денною формою.

Програма має на меті полегшити соціально-економічне становище ВПО та сприяти їх інтеграції в нові умови життя [50].

У рамках цієї підтримки у 2023 році понад 700 тисяч ВПО отримали фінансову допомогу на загальну суму понад 7 млрд грн.

Більше 15 років держава надає населенню субсидії на житлово-комунальні послуги. Програма надання субсидій допомагає малозабезпеченим громадянам оплачувати рахунки за житлово-комунальні послуги. Розмір субсидії залежить від доходу сім'ї та розміру витрат на комунальні послуги. У 2023 році понад 2,5 мільйони домогосподарств отримали субсидії на оплату комунальних послуг. Середній розмір субсидії склав близько 1200 грн на місяць [51].

В 2022 році Урядом запроваджено проєкт «Армія відновлення», спрямований на залучення громадян, які тимчасово втратили роботу, до відбудови країни через виконання ними суспільно корисних робіт. Це роботи, направлені як на задоволення потреб Збройних Сил України, так і на забезпечення загальних потреб функціонування економіки та життєдіяльності населення.

На сьогодні суспільно корисні роботи здійснюються у 19 регіонах країни. Найбільш активні учасники проєкту зазначені на рисунку 3.3.

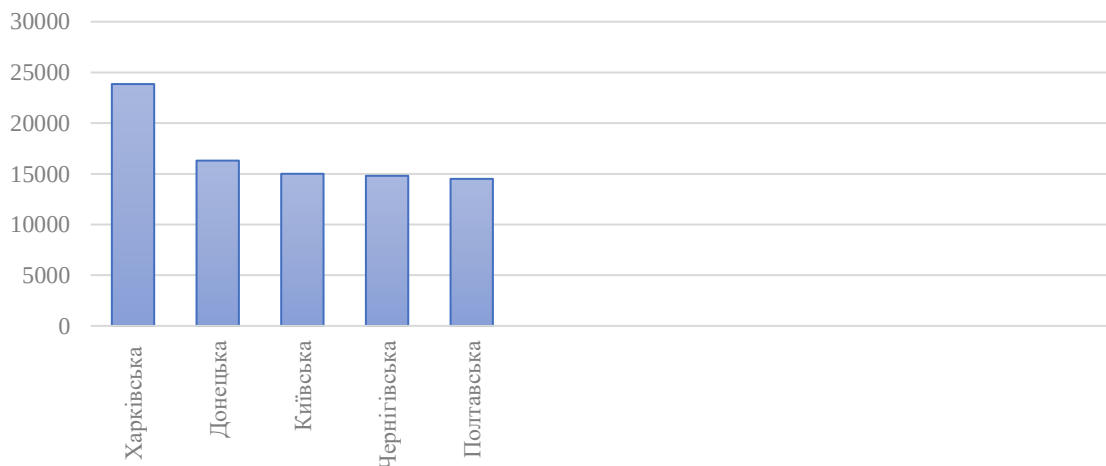

Рисунок 3.3 – Найактивніші учасники проєкту

Найчастіше безробітних залучають до:

- робіт з забезпечення життєдіяльності громадян, що постраждали внаслідок бойових дій;

- розвантаження, фасування та доставки гуманітарної допомоги;
- надання громадянам соціальних послуг в місцях зосередження внутрішньо переміщених осіб та адресної допомоги ВПО;
- плетіння маскувальних сіток, консервування продукції для потреб ЗСУ, пошиття одягу та ремонту військової амуніції;
- допомоги з догляду за пораненими військовослужбовцями в медзакладах;
- розбору завалів, відновлення житлових будинків та приміщень, розчищення залізничних колій та автомобільних доріг, які пошкоджені в результаті бойових дій;
- облаштування та укріплення блокпостів, підвальних приміщень під укриття [52].

Державні програми продемонстрували свою ефективність у підтримці малого та середнього бізнесу, створенні робочих місць, фінансовій стабільності домогосподарств і залученні громадян до відновлення інфраструктури країни.

Однак, не дивлячись на успішність впровадження програм, необхідно розглянути можливість спрощення умов участі та залучення більшої кількості мікро- і малих підприємств, підтримку стартапів, що впроваджують новітні технології. Приділити особливу увагу підприємствам на деокупованих територіях. Запровадити механізми прозорого моніторингу та оцінки ефективності, щоб уникнути зловживань. Акцентувати підтримку на галузях із високим потенціалом розвитку - енергетиці, ІТ, переробці та сільському господарстві.

3.2 Громадські організації як центри адаптації та інтеграції ВПО

До 1987-1989 років на території України громадянське суспільство існувало у спотвореній формі підзвітних та максимально підконтрольних державі об'єднань громадян [53].

У всіх сучасних розвинутих демократичних країнах громадянське суспільство існує як історична культурна традиція, добре відомий спосіб

повсякденної самоорганізації громадського життя.

Громадянське суспільство є структурованою основою демократичного суспільства. Не може бути демократичного устрою без відкритої і вільної самоорганізації життя людей. Демократичне суспільство — це насамперед розвинуте громадянське суспільство.

Сьогодні ми все частіше зустрічаємо громадські організації в організаторах заходів, як авторів проєктів, як організації, що вирішили конкретну проблему міста, як «вчителів», які навчають новій професії та проводять тренінги. І це не дивно, адже, громадські організації являють собою одну з найбільш оптимальних правових форм для допомоги громадянам у вирішенні їх спільних проблем, відстоюванні спільних інтересів.

У країнах світу інститути громадянського суспільства, а саме громадські організації більш відомі як NGO (англ. Non-governmental organization) або українською Недержавна організація (НДО) або неурядова організація (НУО).

В країнах Європи та США сфера діяльності НДО охоплює практично всі галузі життя людини — економіку, політику, науку, культуру, освіту. Багатогалузева мережа дитячих, молодіжних, жіночих, професійних, ветеранських, релігійних, а також елітарних організацій-клубів, аналітичних центрів або так званих «мозкових центрів» (Think tank) та інших НДО створюють основу громадянського суспільства, є гарантом демократичного шляху в розвитку та вирішальним стабілізаційним фактором.

Розглянемо, що ж таке громадське об'єднання згідно законодавства України – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [54].

Що ж взагалі дають громадські організації? ГО об'єднують людей - одностудців-початківців, досвідчених спеціалістів у галузі, інвесторів або інших зацікавлених осіб, які шукають перспективні проєкти.

ГО це платформи для комунікації. Обмін досвідом між учасниками може

бути надзвичайно цінним для кожного з членів. Можливість взяти участь в обговоренні або виставити на обговорення власний проєкт чи питання дають підґрунтя для виявлення раніше непомітних проблем, пошуку нових підходів та рішень.

Популяризація мети ГО є не менш важливим аспектом в її розвитку та просуванні. Одна лише наявність організації відповідної направленості дає перспективній молоді чи іншим групам населення розуміння, що у своїх прагненнях вони не самотні. Створення сприятливого клімату для зародження та розвитку інновацій дає перспективу у формуванні стартапів в Україні. І чи не найголовніше – ГО це допомога - отримання консультацій від спеціалістів; організація навчальних занять; пошук професіоналів, яких не вистачає для реалізації проєкту; організація заходів для збору коштів; пошук інвесторів; створення бібліотечних фондів; підготовка кадрів; сприяння в отриманні можливості стажування, психосоціального консультування та запобігання гендерно зумовленому насильству.

Існує багато видів інституцій громадянського суспільства. Це жіночі, молодіжні, ветеранські, дитячі організації, професійні спілки, наукові, технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші добровільні об'єднання громадян, творчі спілки, земляцтва, фонди, асоціації тощо.

Певною та суттєвою особливістю сучасних українських ГО є їх фінансова залежність від організацій-донорів.

Діяльність багатьох українських ГО була б неможливою без підтримки міжнародних донорів, зокрема:

- Friedrich Ebert Stiftung;
- Konrad Adenauer Foundation;
- делегації Європейської Комісії в Україні;
- Freedom House;
- USAID Agency;
- McArthur Foundation;
- Міжнародного Фонду «Відродження» (фонд Дж. Сороса);

- Фонду Євразія;
- Фонду Східна Європа;
- C.S.Mott Foundation, Know-How Fund;
- World Bank;
- Міжнародного Медіа Центру (ММЦ) — Інтерньюз;
- Counterpart International;
- посольств США, Великої Британії, Нідерландів, Канади тощо. [50]

За своєю суттю та призначенням будь-яке суспільне об'єднання є некомерційним, не орієнтованим в першу чергу на прибуток, а функціонує для зовсім інших цілей. Тобто, громадські організації створюються без мети отримання прибутку. Однак фінансова підтримка надає більш широкі можливості у реалізації цілей ГО.

З початком війни громадянське суспільство мобілізувалося, і в Україні відбулось збільшення реєстрації громадських та благодійних організацій. З 24 лютого до 30 червня 2022 року в Україні зареєстрували 4365 організацій громадянського суспільства [55].

Серед зареєстрованих – 3364 благодійні та 1001 громадська організація. Для порівняння, за весь 2021 рік у країні з'явилися 792 нові благодійні організації. А за трохи більше як 4 місяці 2022-го – більше у понад 4 рази.

Збільшення ГО говорить про те, що громадянське суспільство мобілізувалося аби допомагати Збройним Силам України та мирним мешканцям. Крім того, нові зареєстровані організації, не зовсім є новими. Свою діяльність вони здійснювали без юридичної складовою. Однак аби мати більше можливостей, як-от: право відкривати банківські рахунки, залучати фінансування, співпрацювати з волонтерами, укладаючи договори про провадження волонтерської діяльності та видаючи волонтерські посвідчення та інше, ГО набули офіційного статусу.

Понад 104,4 тисячі ГО зареєстровано станом на жовтень 2024 року. Найбільшу кількість громадських та благодійних організацій було зареєстровано в місті Київ, Дніпропетровській, Львівській, Харківській, Київській, Одеській

областях [56]. На рисунку 3.4 продемонстровано кількість громадських організацій, зареєстрованих за час повномасштабного вторгнення рф.

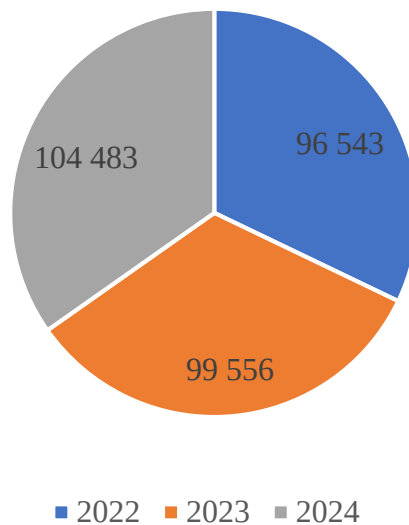

Рисунок 3.4 – Кількість ГО, що зареєстровані в Україні [56]

Хочемо зазначити, що з 2022 по 2024 роки відбулось збільшення кількості реєстрації громадських організацій та благодійних фондів. Громадська активність пов'язана зі збільшенням допомоги армії, постраждалому населенню в наслідок війни, психологічної допомоги.

Найбільше ГО займаються волонтерською допомогою та гуманітарною підтримкою – 41 %, проводять навчальні заходи та консультують (39 %), забезпечують соціальний супровід – 32 % [57, с. 65].

Згідно офіційних даних більшість громадських організацій, а це 79 %, не змінили свого напряму діяльності через вторгнення, лише майже п'ятій частині (19 %) довелося змінити свою діяльність через обставини. Неоднорідність сфер діяльності, у яких працюють громадські організації, дає можливість бачити різноманітність і специфіку діяльності більшості організацій. Проте значна увага приділяється наразі волонтерству та гуманітарній допомозі, культурі та дозвіллю, освіті та дослідженням (по 12 % для кожного напряму). Громадські організації, які були засновані до 2000 року, відзначаються активністю у тренінгах і консультаціях (27 %), захисті прав (27 %) і наданні послуг (32 %). Організації, що з'явилися між 2001 та 2011 роках, більше фокусуються на волонтерстві й

гуманітарній допомозі (33 %). Громадські організації, створені між 2022 та 2023 роками, активно залучені до гуманітарної допомоги, волонтерства та тренінгів і консультацій (по 43 % відповідно). Серед ГО, які переміщувалися через повномасштабне вторгнення, гуманітарна допомога та волонтерство мають вищий показник (53 %) порівняно з тими, які не переміщувалися (39 %). У східному регіоні вищий показник активності з гуманітарної допомоги (54%) порівняно з іншими регіонами. У західному регіоні помітний акцент на соціальних послугах (36 %) і волонтерській діяльності (37 %).

Для громадських активістів, які стали ВПО і продовжують працювати, в 2023 році було запущено програму підтримки. Вказана ініціатива є частиною проєкту EU4CSOs Emergency Actions, що реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу. [58]

Громадські організації та ініціативи відіграють ключову роль у розвитку громадянського суспільства України, роблячи значний внесок у гуманітарне реагування та відновлення в умовах повномасштабної війни. ГО та їхня діяльність сприяють соціальній згуртованості та інклюзії, особливо для найуразливіших груп, а також для внутрішньо переміщених людей (ВПО), які намагаються відновити своє життя на новому місці. Ця підтримка не лише зміцнює стійкість громад і розширює можливості відбудови, а й сприяє довгостроковому відновленню України.

Приблизно третина організацій співпрацює з Радами ВПО, а самі внутрішньо переміщені особи очолюють або входять до керівництва понад 200 громадських організацій. Лідерство цих організацій відображає різноманітність українських громад: багато з них очолюють жінки, роми та інші меншини, представники ЛГБТКІ+ спільноти, особи з інвалідністю, похилого віку та молодь [59].

Громадські організації добре знають контекст загалом, а також проблеми, з якими зараз стикаються їхні цільові аудиторії в територіальних громадах. Багато організацій переорієнтували свою діяльність, щоб забезпечити невідкладне реагування на кризи в найбільш ефективний спосіб.

Не можливо оцінити результат роботи будь-якої організації, без розуміння рівня довіри до неї. Після повномасштабного вторгнення у 2022 році довіра українців до волонтерів та громадських організацій зросла. За даними центру Разумкова в липні 2021 року волонтерським організаціям довіряли 64% українців, громадським організаціям – 47%, то влітку 2022 року ці показники зросли до 85% та 65% [60].

І організації громадянського суспільства, і волонтери зараз входять до «елітної ліги» за рівнем довіри серед суспільних інституцій України. Проте, волонтери, очевидно користувалися раніше і користуються зараз, вищим рівнем довіри ніж ОГС. Протягом 2023 року відбулося невелике падіння довіри до обох суб'єктів: восени 2023 року волонтерським організаціям довіряли 84% (на початку року – 88%), громадським організаціям – 61% (на початку року – 66%). Це можна пояснити загальним падінням довіри українців до інституцій громадянського суспільства [61].

Міжнародними організаціями постійно проводиться моніторинг рівня довіри як до громадянського сектору, так і до різних гілок влади, у тому числі силових структур та навіть церкви. Як бачимо з рисунку 3.5 рівень довіри українців до різних інституцій змінився, єдиним незмінним протягом двох років залишився рівень довіри до волонтерів та Збройних Сил України.

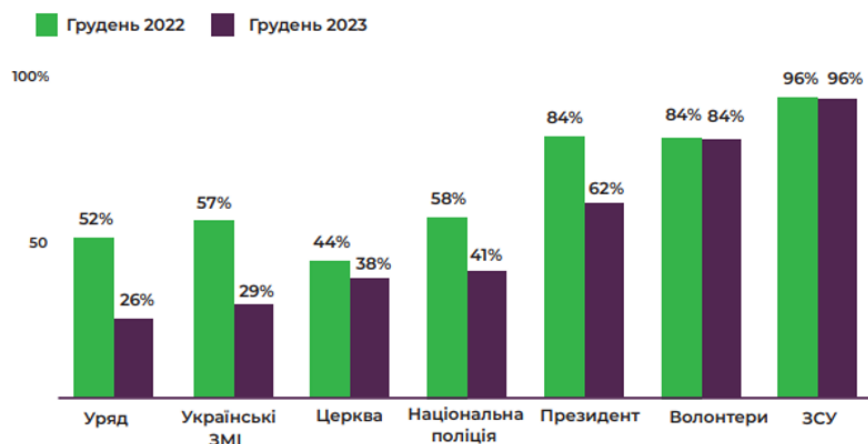

Рисунок 3.5 – Зміна відсотку українців, які довіряють певним суспільним інституціям: порівняння даних опитування грудня 2022 р. та грудня 2023 р. [61]

Київським міжнародним інститутом соціології за підтримки ICAP Єднання кілька років проводиться дослідження щодо громадянського суспільства в умовах війни, серед яких є дослідження – згадки в медіа-просторі інститутів громадянського суспільства. Другий рік поспіль цей рейтинг очолює БФ «Повернись живим», на другому місці – UNITED 24, на третьому – ГО Справа громад. Розглянемо топ 5 рейтингу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Топ 5 рейтингу громадянських інституцій

№ п/п	Назва інституту громадянського суспільства	Інформаційна довідка
1	2	3
1	БФ «Повернись живим»	Свою діяльність здійснює з 2014 року, його мета - зробити Сили оборони ефективнішими, допомогти зберегти життя військових і системно протидіяти ворогові. Фонд закуповує обладнання, зокрема, тепловізійну оптику, квадрокоптери, автомобілі, системи спостереження та розвідки. «Повернись живим» також є першою благодійною організацією в Україні, яка отримала дозвіл на закупівлю та імпорту товарів військового та подвійного призначення. Зокрема, командою організації придбано для підрозділів Сил оборони комплекс ударного БпЛА Bayraktar TB2, 12 спеціальних броньованих автомобілів, понад 4600 одиниць колективного піхотного озброєння — мінометів, кулеметів, гранатометів. Інструктори фонду готують саперів, снайперів, операторів безпілотних літальних апаратів та піхотного озброєння, навчають домедичній допомозі і розгортають навчально-тренувальні комплекси з такмеду у ЗСУ, сприяють проведенню секретних місій. З 2014 року (станом на квітень 2024-го) Фонд зібрав на потреби Сил оборони України понад 12 мільярдів гривень [62].

Продовження табл. 3.1

1	2	3
2	United24	Глобальна ініціатива з підтримки України, запущена 5 травня 2022 року українською владою під час російсько-української війни, фандрайзингова платформа. Станом на травень 2024 року ініціатива зібрала 650 млн. дол. США зі 110 країн світу. Станом на 1 липня 2023 року обсяг зібраних донатів становив 380 млн дол. зі 110 країн. Зібрані кошти розподіляються за трьома напрямками: оборона та розмінування, гуманітарна та медична допомога, відбудова України [63].
3	ГО Справа громад разом з БФ Петра Порошенка	Надають широке коло допомоги Збройним Силам України - від одягу й до високоточного обладнання, такого як комплекси оптико-радіо-електронного спостереження, вантажівки, пересувні СТО, тягачі, автобуси, рухомі командні пункти, рухомі пункти відпочинку, БПЛА та інше. Станом на 02.12.2024 року благодійним фондом загалом зібрано коштів 543553977 євро [64].
4	Благодійна організація «БФ Сергія Притули»	Зареєстрована у липні 2020 року. Засновником є громадський діяч, волонтер та телеведучий Сергій Притула БО спеціалізується на допомозі Силам оборони України та постраждалим від російсько-української війни. Займається придбанням та постачанням автомобілів, безпілотних літальних апаратів, тепловізорів, рацій, екіпірування, медикаментів. Самим знаковим проєктом фонду є оренда супутника компанії ICEYE для української розвідки за 600 мільйонів гривень [65].
5	БО «Карітас України»	Благодійна організація Української греко-католицької церкви, яка надає допомогу потребуючим, незалежно від їх віровизнання, національності або соціального статусу [66]. Робота Карітасу України сфокусована на 6 основних напрямках: Допомога дітям, молоді та сім'ям, які перебувають у кризі. Охорона здоров'я. Допомога людям з особливими потребами. Соціальні проблеми міграції.

Продовження табл. 3.1

1	2	3
		Допомога в надзвичайних ситуаціях. Розбудова громад. Благодійна організація представлена понад 40 регіональними організаціями у 20 областях України. 1 000 співробітників та волонтерів у складі Карітасу. Завдяки своїй багатосторонній діяльності Карітас України щороку охоплює своєю допомогою сотні тисяч людей – надає їм гуманітарну та соціальну допомогу, психологічну, емоційну та духовну підтримку. З квітня 2014 року Карітас України надає гуманітарну допомогу постраждалим від воєнних дій в Україні, охопивши різноманітними програмами понад 500 тисяч потребуючих - переселенців та жителів буферної зони. Впродовж 2023 року БО надала багатоцільову грошову допомогу 92 480 особам, що постраждали від війни, серед яких 44% це ВПО та 56% місцеві мешканці. Загальна сума допомоги склала 19,3 млн доларів США. Карітас України підписав меморандум про співпрацю з Офісом омбудсмена у січні 2024 року, метою підписання якого є об'єднання зусиль задля захисту та забезпечення додержання прав і свобод людини й громадянина, у тому числі населення, яке постраждало від тимчасової окупації та збройної агресії РФ, депортованих та тих, які виїхали за кордон.

Для медіамоніторингу були обрані національні та регіональні онлайн-ЗМІ, інформаційні агентства, сайти організацій та органів влади, ТБ, загальноукраїнські та регіональні друковані ЗМІ та соціальні мережі (Facebook, Twitter, YouTube, Telegram та Instagram).

Як зауважують дослідники у 2023-му році у медіапросторі відбулось падіння уваги до організацій громадянського суспільства у порівнянні з 2022 роком, що зумовлене зменшенням інтересу до їх роботи.

Загалом топ 20 рейтингу фондів за кількістю згадок в медіапросторі у 2023

році зазначено на рисунку 3.6.

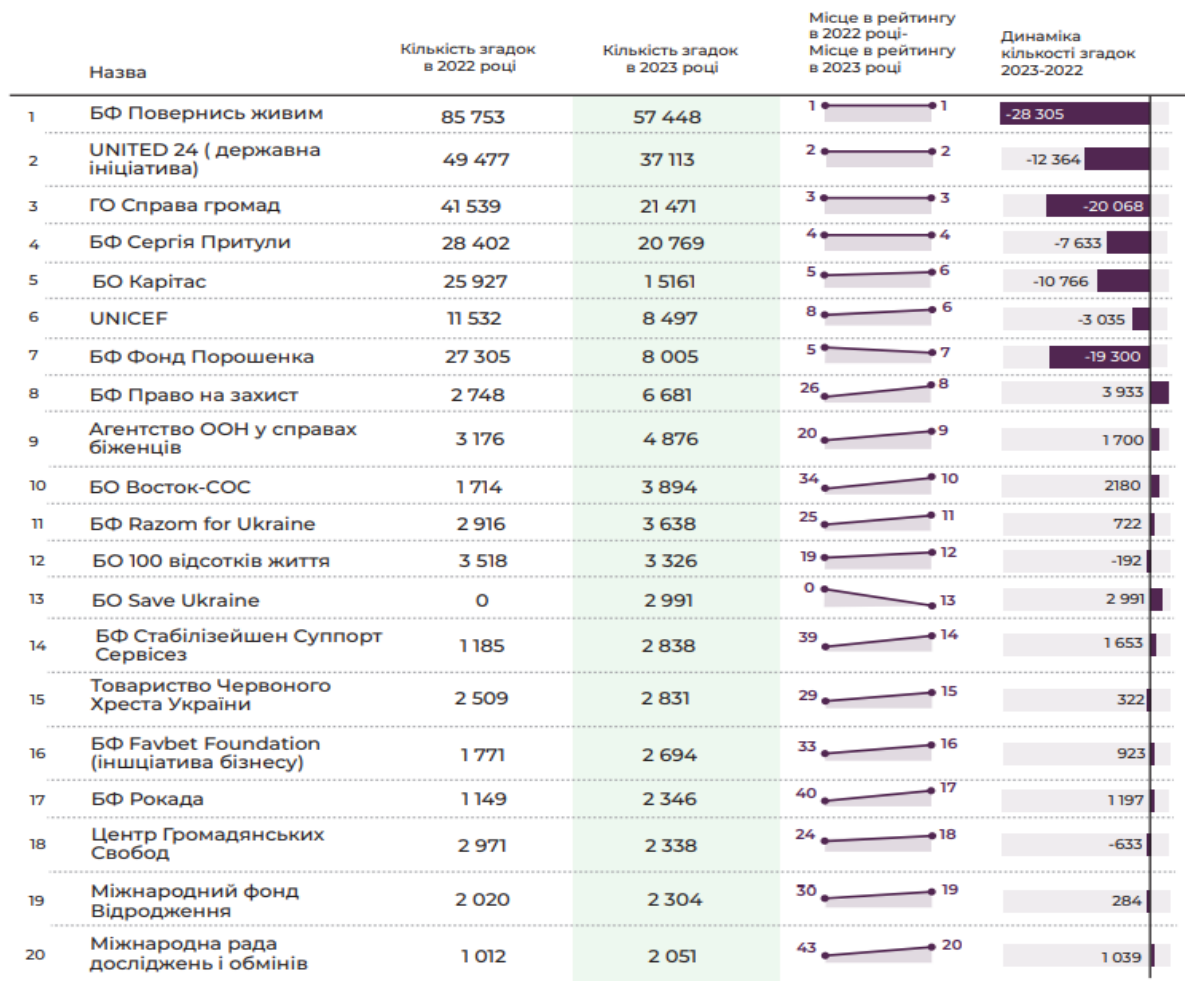

Рисунок 3.6 – Топ 20 рейтингу організацій громадянського суспільства у медіапросторі

Медіадослідження інститутів громадянського суспільства показують не тільки зацікавленість українців у їх діяльності, а й динаміку довіри, що є ключовим для організацій.

Загалом громадські організації є найпершими помічниками як для тих, хто потребує допомогу та швидкого реагування, так і для нашої держави в цілому.

3.3 Пропозиції з удосконалення державної політики щодо ВПО

Результати дослідження щодо ролі внутрішньо переміщених осіб у трансформації суспільства країни свідчать про їх значний вплив на соціальні,

економічні та культурні процеси. ВПО, стикаючись із новими викликами, адаптуються до нових умов, часто стаючи рушійною силою змін у громадах, які їх приймають.

ВПО сприяють розвитку підприємництва та місцевої економіки. Багато з них створюють власний бізнес, привносячи нові ідеї, підходи та досвід. Наприклад, у Львові з'явилося чимало кав'ярень та крафтових майстерень, заснованих переселенцями зі Сходу України. У Києві молодь з окупованого Бердянська відкрила кав'ярню, в якій можна не лише посидіти та випити філіжанку кави, а й провести ретрит, тренінг.

Внутрішньо переміщені особи збагачують культурне життя регіонів, до яких вони переселилися. Їхні традиції та погляди стимулюють розвиток міжкультурного діалогу та зменшують регіональні стереотипи. Яскравий приклад – культурні фестивалі, які об'єднують різні регіони країни. Цього річ місто Бердянськ святкував свій день міста у Запоріжжі. На одному з майданчиків були представлені знамениті пам'ятники міста – це бичок-годувальник, жаба, хлопчик з вудкою. Місто Мелітополь на день свого міста виготовив паркову скульптуру у вигляді черешні – символу Мелітополя. Таку ініціативу підтримала Рада ВПО при Запорізькій обласній військовій адміністрації та запровадила проєкт – «Мініатюрні міста – єдина країна», метою якого є встановлення міні скульптур – символів міст, в одному з парків міста Запоріжжя.

Багато ВПО долучаються до громадських організацій, благодійності та волонтерства. Вони стають активними агентами змін, впливаючи на вирішення соціальних проблем. Це підтверджує діяльність організацій, створених переселенцями, наприклад, «КримSOS», політика якої спрямована на висвітлення незаконності окупації Криму та репресивної політики РФ стосовно кримчан, підтримання зв'язків півострова з материковою Україною, а також консолідацію українського суспільства через захист прав, свобод та інтересів внутрішньо переміщених осіб (ВПО) й інших людей, котрі постраждали внаслідок збройного конфлікту на сході України та в Криму.

Через досвід переселення багато ВПО переосмислюють свої погляди на державу, громадянські обов'язки та права. Це сприяє формуванню нової національної ідентичності, заснованої на солідарності та спільних цінностях.

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб – це багатогранний процес, що потребує комплексного підходу з боку держави, місцевих громад, міжнародних організацій та самих переселенців. Зважаючи на їхній внесок у розвиток суспільства, важливо створити умови для їхнього повного залучення до соціального, економічного та культурного життя країни.

Державі необхідно продовжувати роботу у напрямку запровадження програм мікрокредитування та грантів для бізнесу, які орієнтовані на ВПО. Це стимулюватиме економічну активність і сприятиме створенню нових робочих місць.

Надважливою проблемою для переселенців є житло. Адже знайти роботу це є можливим, а ось придбати власне житло – це є складним і болючим питанням.

Програма Уряду щодо компенсації за знищене майно потребує змін та доповнень. Командою Мелітопольської міської ради розроблені пропозиції щодо внесення змін до Проекту Закону «Про внесення змін до Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» щодо компенсації знищеного чи пошкодженого майна, що знаходиться на територіях ведення активних бойових дій або тимчасово окупованих Російською Федерацією», а саме:

Програма «єОселя» - ставка для масової іпотеки на весь термін кредиту – 3%; без обмеження за граничним віком; житловий фонд до 10 років.

Соціальне житло – створення фонду соціального житла, реконструкція гуртожитків, пайове будівництво житла, ревіталізація об'єктів, добудова незавершеного будівництва.

Компенсаційний сертифікат – доповнення до законопроекту №11161 щодо порядку компенсації за знищене майно: визначення поняття «втрачене житло», створення Реєстру втраченого житла та розроблення Порядку дій щодо реалізації права на компенсацію отриманих збитків, розрахунок компенсації за принципом розрахунку компенсації за зруйноване житло. Коефіцієнт на облаштування житла 1,2.

Також є пропозиція законодавчо затвердити статус «Постраждала внутрішньо переміщена особа». Доповнити статтю 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» поняттям «Постраждала внутрішньо переміщена особа», а саме: постраждала внутрішньо переміщена особа - громадянин України зі статусом ВПО, який постраждав внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів та не може користуватись своїми конституційними правами за місцем своєї реєстрації у зв'язку з тимчасовою окупацією території або через ведення активних бойових дій.

Доповнити зазначений Закон новою статтею: «Захист внутрішньої переміщених осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів»

Статус внутрішньо переміщеної особи, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, надається управлінням соціального захисту населення за місцем реєстрації її як внутрішньо переміщеної особи. Порядок надання статусу постраждалої внутрішньо переміщеної особи, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, визначається Кабінетом Міністрів України.

Додати можливість фіксування у Міжнародному Реєстрі збитків втраченого майна.

Передбачити компенсацію за втрачене житло, пільгові іпотечні програми, інші компенсаційні виплати одноразові або щомісячні за рахунок репарацій за втрачене майно, окрім житла.

Через кардинальні зміни у житті українців в цілому, так і внутрішньо переміщених осіб зокрема, психологічний стан суспільства потребує особливої уваги.

В Україні немає родини, яка б не постраждала від війни. Чимало людей стали свідками воєнних дій, людей, які були чи є під окупацією, пережили знущання, тортури, поранення, гвалтування, полон, смерть близьких, в тому числі на власних очах. На жаль, люди й досі не мають звички системної роботи з психологом, психотерапевтом, а інколи навіть її не починають. У суспільстві досі побутує багато фейків, стереотипів щодо психологів. Люди часто бояться відкриватись, соромляться звертатись, або самовпевнені – думають, що симптоми травматичного досвіду минуть самі. Насправді, це дуже страшна та складна ситуація, яка потребує вирішення вже сьогодні, зараз. Державі спільно з інститутами громадянського суспільства необхідно розвивати мережу психологічної допомоги, яка включатиме роботу як з дорослим населенням, так і з дітьми. Особливу увагу потрібно приділити роботі з військовими. Війна закінчиться, а біль, страх та втрати, які проживали щодня захисники, залишаться ще на довго.

Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб є основою їх адаптації, подальших можливостей та розвитку. Розглянемо більш детально наші пропозиції (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Пропозиції щодо працевлаштування ВПО

Пропозиції	Результат
1	2
Розвиток і підтримка програм соціальної адаптації та працевлаштування	
Інформаційні кампанії щодо можливостей працевлаштування для ВПО, що включають освітні курси, вебінари та консультації. Створення інформаційних центрів для ВПО, де можна отримати консультації з працевлаштування, вакансії, а також допомогу у складанні резюме. Кадрові ярмарки та вакансії: організація спеціальних ярмарків вакансій для ВПО, де роботодавці можуть представити пропозиції, а ВПО - знайти роботу.	Працевлаштування ВПО
Професійне навчання та перекваліфікація	

Продовження табл. 3.2

1	2
Офіційна підтримка курсів перекваліфікації для ВПО. Це можуть бути курси з нових професій, які користуються попитом на ринку праці. Навчальні програми для здобуття нових навичок, зокрема у сфері інформаційних технологій, маркетингу, дизайну, бухгалтерії тощо. Співпраця з освітніми установами та професійними центрами для організації курсових програм або сертифікатних курсів, що дозволяють ВПО отримати кваліфікацію для працевлаштування в нових сферах.	Нові знання та працевлаштування ВПО
Фінансова підтримка для роботодавців	
Надання податкових пільг або субсидій для підприємств, які працевлаштовують ВПО. Це може включати знижки на податки або компенсацію витрат на соціальні внески. Фінансова підтримка малих та середніх підприємств, які створюють робочі місця для ВПО.	Нові можливості для роботодавців і як результат працевлаштування ВПО
Підтримка підприємницької діяльності серед ВПО	
Сприяння відкриттю малого бізнесу або стартапів серед ВПО, шляхом надання безповоротних грантів, мікрокредитів або підтримки бізнес-планів. Організація бізнес-інкубаторів або центрів підтримки підприємництва, де ВПО можуть отримати необхідні знання та ресурси для ведення бізнесу.	Нові можливості для ВПО та їх працевлаштування
Психологічна та юридична підтримка	
Надання психологічної підтримки для осіб, які пережили стрес від переміщення, що може допомогти їм адаптуватися до нових умов працевлаштування. Юридичні консультації для ВПО щодо їх прав та обов'язків при працевлаштуванні, а також надання допомоги у вирішенні проблем із трудовими відносинами, якщо такі виникають.	Ментальне здоров'я, нові знання для ВПО
Співпраця з роботодавцями та бізнесом	
Підписання угод із великими компаніями та підприємствами, що готові брати на роботу ВПО, з організацією додаткових програм стажування. Сприяння створенню гнучких умов праці для ВПО, наприклад, через віддалену роботу або часткову зайнятість.	Працевлаштування ВПО

Продовження табл. 3.2

1	2
Державні ініціативи та програми	
Реалізація урядових програм працевлаштування ВПО за підтримки Міністерства соціальної політики, Міністерства економіки або інших органів влади. Створення регіональних центрів працевлаштування для ВПО, які зосереджуються на підтримці людей, що залишилися без роботи через переміщення. Гарантоване працевлаштування для ВПО в установах, які працюють у державному секторі, або у випадку обмежених можливостей для приватного сектору — розширення державних робочих програм.	Державне забезпечення у працевлаштуванні ВПО
Інтеграція ВПО в місцеві громади	
Створення груп підтримки та співпраці між місцевими громадами та ВПО, де можна обмінюватися досвідом, отримувати допомогу та поради щодо пошуку роботи. Заохочення ВПО до участі в волонтерських програмах або громадських проєктах, що дозволяє набути досвіду роботи в нових умовах і сприяє інтеграції в нове середовище.	Згуртованість ВПО, інтеграція у нові громади

Загалом внутрішньо переміщені особи відіграють вагомую роль у формуванні стійкого та динамічного суспільства. Масова міграція ВПО сприяла посиленню соціальної згуртованості. Громади, які приймали переселенців, демонструють приклади взаємодопомоги, волонтерства та співчуття, що є основою для створення більш стійкого суспільства.

ВПО привносять у громади свої культурні традиції та нові ідеї, сприяючи розвитку міжкультурного діалогу та толерантності. Такі процеси зміцнюють суспільство, роблячи його більш адаптивним до змін.

Нерідко саме внутрішньо переміщені особи стають ініціаторами бізнесів у нових громадах, створюючи робочі місця та залучаючи інвестиції. Їхній досвід із попередніх регіонів дозволяє впроваджувати інноваційні підходи.

Завдяки перекваліфікації та інтеграції ВПО сприяють зростанню продуктивності в різних секторах економіки, розширенню культурного простору

країни. Вони створюють художні виставки, організовують фестивалі та презентують свої традиції, тим самим зміцнюючи національну ідентичність.

Допомагають суспільству переосмислити поняття єдності, заснованої не лише на географічній близькості, але й на спільних цінностях, прагненні до миру та розвитку.

Досвід переселення стимулює ВПО до усвідомлення важливості прав людини, інституційної прозорості та рівності можливостей. Масштабне переміщення населення змушує державу переглядати свої підходи до управління ресурсами, планування міської інфраструктури та надання послуг. Цей процес робить державу більш підготовленою до майбутніх викликів.

На нашу думку, ВПО є не лише тими, хто потребує допомоги, а й активними учасниками трансформаційних процесів у суспільстві. Їхній потенціал нерідко залишається недооціненим, але саме вони є джерелом нових ідей та підходів, які сприяють сталому розвитку країни. Зокрема, варто відзначити, що їхня адаптація до нових умов часто стає прикладом стійкості та інновацій для місцевих жителів.

Інвестиції у підтримку ВПО, їхню інтеграцію та розвиток є одночасно гуманітарною місією та стратегічним внеском у майбутнє країни. Лише спільними зусиллями можна забезпечити умови, у яких ВПО почуватимуться повноцінними учасниками суспільства, здатними робити свій внесок у майбутнє країни.

Висновки до 3 розділу

Обґрунтовано пропозиції з удосконалення державної політики щодо ВПО. Зокрема, не дивлячись на виклики у реалізації програм, Уряд постійно вдосконалює ці процеси. Державні ініціативи демонструють значний вплив на стабілізацію економіки та підтримку населення. Внутрішньо переміщені особи держава активно залучає до створення малого та середнього бізнесу (МСБ), що є основним джерелом робочих місць. Уряд підтримує такі ініціативи грантовими

програмами. Успішна державна політика сприяє зменшенню соціальної ізоляції ВПО. Завдяки державній підтримці ВПО активніше беруть участь в економіці, відкриваючи бізнеси або працевлаштовуючись. Відбувається зміцнення соціальної згуртованості. Підтримка культурного діалогу між ВПО та місцевими громадами сприяє побудові більш толерантного суспільства.

Доведено, що внутрішньо переміщені особи є важливим чинником трансформації громадянського суспільства, особливо в умовах кризових явищ, таких як війна чи природні катастрофи. Їхня активна позиція сприяє зміцненню соціальної солідарності, розвитку громадських ініціатив, посиленню демократичних цінностей і модернізації суспільних структур. Відповідно державні органи влади мають чітко враховувати визначені чинники впливу трансформації громадянського суспільства.

Встановлено, що державна політика щодо ВПО має бути спрямована на їхню інтеграцію, а не лише на тимчасову підтримку. Варто запровадити більше довгострокових програм, орієнтованих на економічну активізацію та розвиток навичок переселенців. Необхідно забезпечити прозорий моніторинг виконання програм підтримки та впроваджувати коригування на основі зворотного зв'язку. Важливим є створення механізмів залучення ВПО до прийняття рішень, що впливають на їхнє життя. Доцільно активніше залучати приватний сектор до вирішення проблем переселенців через пільги для бізнесу, що працевлаштовує ВПО. Нарешті, варто інвестувати у створення платформ для ефективного діалогу між державою, громадськими організаціями та самими переселенцями.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження дають змогу сформулювати наступні висновки:

Встановлено, що відповідно до законодавчих актів України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Проаналізувавши міжнародний досвід щодо законодавчої бази по ВПО встановили, що країни з великим напливом біженців і ВПО, як і Україна, стикаються з проблемами забезпечення житлом, доступом до освіти, охорони здоров'я та інтеграції на ринку праці. Зростання міграційних потоків впливає на внутрішню політику багатьох держав. Розробка законів і політики щодо внутрішнього переміщення має важливе значення для гарантування прав ВПО та зменшення переміщення, хоча імплементація є однією з найбільших проблем, що залишаються. Це має бути багатогранним процесом, з урахуванням специфіки кожної країни.

Визначено три основні напрями впливу активності ВПО на громадянське суспільство: формування нових громадських рухів та ініціатив; підвищення толерантності та взаєморозуміння; посилення демократичних процесів.

Формування нових громадських рухів та ініціатив – ВПО часто стають ініціаторами проєктів, спрямованих на вирішення проблем конкретних територій, наприклад, створення молодіжних центрів, організацію культурних заходів чи екологічних акцій, об'єднуються в громадські організації, які представляють їхні інтереси на місцевому та національному рівнях. Такі організації виступають платформою для діалогу між переселенцями, місцевими

громадами та владою. Підвищення толерантності та взаєморозуміння – ВПО часто приносять із собою нові культурні практики, які сприяють збагаченню місцевого культурного середовища. Завдяки активній участі ВПО громади стають більш відкритими до різноманітності, що сприяє побудові інклюзивного суспільства. Посилення демократичних процесів – ВПО є рушійною силою у забезпечення своїх конституційних прав, оскільки беруть активну участь у політичних кампаніях, вимагаючи прозорості та чесності виборів. Стимулюють державу до побудови більш прозорих і ефективних механізмів управління.

Доведено, що чинні механізми соціального захисту та фінансової допомоги для ВПО потребують адаптації до реалій сучасного кризового періоду. Зокрема, необхідне спрощення доступу до послуг через цифрові інструменти, розширення фінансування житлових програм, а також впровадження індивідуальних підходів до професійної реабілітації та працевлаштування ВПО.

Запропоновано продовжувати роботу в напрямку розробки та запуску програм мікрокредитування та грантів для бізнесу, які орієнтовані на ВПО; для масової іпотеки, затвердження ставки на весь термін кредиту – 3%, без обмеження за граничним віком; а для житлового фонду – до 10 років. Необхідно створити фонд соціального житла, запровадити та розвивати пайове будівництво житла, ревіталізацію об'єктів, добудову незавершеного будівництва. Важливим є питання щодо законодавчого визначення поняття «втрачене житло», результатом якого повинно бути створення Реєстру втраченого житла та розроблення Порядку дій щодо реалізації права на компенсацію отриманих збитків, розрахунку компенсації за принципом розрахунку компенсації за зруйноване житло.

Пропозиції щодо вдосконалення політики включають створення комплексної стратегії інтеграції ВПО, розвиток партнерства між державними та недержавними організаціями, а також підвищення прозорості та ефективності управління ресурсами. Скоординовані дії різних секторів дозволять не лише підвищити якість підтримки, а й сприятимуть соціальній згуртованості, яка є важливим фактором стійкого розвитку країни в умовах тривалої кризи.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII, від 20.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
2. Internally Displaced People. URL: <https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-protect/internally-displaced-people>
3. Understanding Migration and Displacement. URL: https://www.physio-pedia.com/Understanding_Migration_and_Displacement
4. Тарасенко К. М. Понятійно-термінологічна характеристика визначення міграції. *Теорія та історія державного управління*. 2017. № 1 (16). URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2017/1/4.pdf>.
5. Internally displaced person. Вікіпедія. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Internally_displaced_person
6. Refugee Data Finder. URL: https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download?data-finder=on&data_finder%5BdataGroup%5D=cement&data.
7. Who - and where - are internally displaced persons (IDPs)?. URL: <https://concernusa.org/news/internally-displaced-persons-idps/>.
8. Laws and policies on internal displacement: global adoption and gaps. URL: https://www.physio-pedia.com/Displaced_Persons:_The_Global_Context?utm_source=physiopedia&utm_medium=related_articles&utm_campaign=ongoing_internal.
9. Laws and policies on internal displacement: global adoption and gaps. URL: <https://www.fmreview.org/guidingprinciples20/nicolau-pagot/>.
10. Колумбія: Закон 387 про внутрішнє переміщення 1997 року. URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1997/en/119475>.
11. Курило І., Аксьонова С., Гаврилюк О., Гнатюк Т., Думанська В., Корнійчук О., Крімер Б., Левчук Н., Майданік І., Позняк О., Рингач Н., Слюсар Л., Шевчук П. *Населення України нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності*. Київ. Наукова думка. 2023. С. 168. Електронне

видання.

12. Москаленко В. Ф., Грузева Т. С., Галієнко Л.І. Передчасна смертність населення як глобальна соціально-медична проблема. *Охорона здоров'я України*. 2008. №2 (30). С. 9–19.

13. Литвиненко Е. Кому служити завтра у війську. *Військо України*. 2009. №1 (103). С. 12–15.

14. Федорова М. В. Сучасний рівень та якість життя населення України. *Економіка й управління*. 2008. №2–3. С. 20–25.

15. Мінфін. Населення України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>.

16. Державний комітет статистики України. Перепис населення 2001 року. URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/>.

17. Українська правда. Україна має найвищий рівень смертності та найнижчу народжуваність у світі – ЦПУ. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/v-ukrajini-nayvishchiy-riven-smertnosti-ta-naynizhcha-narodzhuvanist-u-sviti-303696/>.

18. Смертність в Україні утричі перевищує народжуваність у 2024 році. Опендатабот. URL: https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6?fbclid=IwY2xjawEdWlVleHRuA2FlbQIxMAABHZio0fk12QZTx2DTMryunHZnp1M8xWoEqwLf6pe0G3raabObUK2bQ0T9hQ_aem_jZUH1P7zgWvvdAQC-Ba1Qg.

19. В Україні найвища смертність і найнижча народжуваність у світі. URL: <https://babel.ua/news/110818-v-ukrajini-nayvishcha-smertnist-ta-naynizhcha-narodzhuvanist-u-sviti>.

20. Смертність в Україні у 2024 році втричі перевищує народжуваність. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilki-v-ukrajini-narodilosya-ta-pomerlo-lyudey-za-pershe-pivrichchya-2024-roku-statistika-303008/>.

21. Скільки дітей народжувалося за часи незалежності України та скільки людей помирало. Аналітичний портал. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/08/23/infografika/suspilstvo/skilky-ditej-narodzhuvalosya-chasy-nezalezhnosti-ukrayiny-ta-skilky-lyudej-pomyralo>.

22. Населення України. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.

23. Віково-статева піраміда. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%B0_%D0%BF%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%B4%D0%B0

24. Внутрішньо переміщені особи. Аналітика URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/2>.

25. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. Укрінформ. 22.10.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>.

26. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні опитування загального населення раунд 14.10.2023 р. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf.

27. Губеладзе І. Г. Психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05. Київ. 2012. 16 с.

28. Старинська Т. Проблеми операціоналізації понять у контексті дослідження міграції населення. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2010. № 3. С. 108-116.

29. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія: Підручник для вузів. 4-е вид., випр. та доп. Аспект Прес. 2009. 368 с.

30. Базова територіальна оцінка зареєстрованих ВПО методологія раунд 34 — березень 2024. MOM. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremischennyam-zagalne-opituvannya-naselennya?close=true>.

31. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія. Київ. 2016. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/monografiyi/2016/2016_mono_Novikova_Amosha_Antonyuk_2016.pdf.

32. Очне навчання в садочках, школах, профтехах та коледжах: Запорізька область готова до нового навчального року. Сайт Запорізької обласної державної адміністрації. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/70756/ochne-navchannya-v-sadochkah,-shkolah,-proftehah-ta-koledzhah-zaporizka-oblast-gotova-do-novogo-navchalnogo-roku.html>.

33. Мережа закладів охорони здоров'я запорізької області на підконтрольній Україні території І кв. 2024 р. Мережа-закладів-охорони-здоров'я-Запорізької-області-за-І-квартал-2024-на-підконтрольній-Україні-території.pdf.

34. Що відбувається з працевлаштуванням ВПО та ветеранів у Запоріжжі та області. URL: <https://vidbudova.zp.ua/shho-vidbuvayetsya-z-praczevlashtuvannyam-vpo-ta-veteraniv-u-zaporizkij-oblasti/>.

35. Овчаренко Л., Федорюк Л. Економічна самостійність внутрішньо-переміщених осіб та їх вплив на економічну безпеку. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. 8 (08). С. 99-104. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.8-17>.

36. Грушко В. Економіка в умовах війни та повоєнний економічний розвиток. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. 1(73). С. 47–53. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-47-53>.

37. Чи має Україна ресурси для війни?: важка ситуація в економіці, проблеми на ринку праці та у війську. Сайт ТСН. URL: <https://tsn.ua/exclusive/chi-maye-ukrayini-resursi-dlya-viyni-vazhka-situaciya-v-ekonomici-problemi-na-rinku-praci-ta-u-viysku-2665377.html>.

38. Україна – гендерні диспропорції в оплаті праці. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/ukraina-henderni-dysproportsii-v-oplati-pratsi/>

39. Платформа соціальних змін. Соціальна економіка та соціальні підприємства: розповідаємо про зростаючий тренд в Україні та світі. URL:

<https://social-change.com.ua/sotsialna-ekonomika-ta-sotsialni-pidpryyemstva-rozpovidayemo-pro-zrostayuchyj-trend-v-ukrayini-ta-sviti/>.

40. Made in Ukraine: три складові державної підтримки українського виробника. Сайт Економічна правда. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/03/11/710997/>.

41. Інфляційний звіт. Квітень 2024 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf.

42. Проєкт Європейського Союзу «Посилення залучення громадянського суспільства для розвитку соціальної сфери в Україні» (EU4CSOs EmpowerUA). URL: <https://eu4csos.org/>

43. Три чверті роботодавців відчують дефіцит кадрів в Україні. Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua/try-chverti-robotodavtsiv-vidchuvayut-defitsyt-kadriv-v-ukrayini/>.

44. Добробут у компанії та дефіцит кадрів. Work.ua. URL: <https://www.work.ua/news/ukraine/2667>

45. Простір підтримки громадських організацій України URL: <https://www.prostir.ua/category/news/>

46. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>.

47. Переселенці та трудові мігранти зможуть голосувати на місцевих виборах URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/4428>.

48. Від 50 до 250 тис грн — грант на власну справу, урядова програма є-Робота. URL: <https://chaszmin.com.ua/vid-50-do-250-tys-grn-grant-na-vlasnu-spravu-uryadova-programa-ye-robota/>.

49. Державна програма підтримки бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%»: у пошуках оптимального дизайну. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-economy/3836803-derzavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-krediti-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html>.

50. Виплати на проживання для ВПО. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/viplati-na-prozhivannya-dlya-vpo.html>.

51. Субсидії. Сайт Міністерства соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/subsidii.html>.

52. Бистрицький Є. Громадянське суспільство — рушій демократичних перетворень. *Громадянське суспільство*. 2010. №1(10). С. 2-6. URL: <http://bystrytsky.org/hrom10.htm>.

53. Про громадські об'єднання. Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

54. Громадські організації: як це працює, чому я обрав ГО «Центр розвитку міста» URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=hromadski-orhanizatsiji-yak-tse-pratsyuje-chomu-ya-obrav-ho-tsentr-rozvytku-mista>.

55. За час повномасштабної війни в Україні з'явилося 4365 громадських та благодійних організацій. URL: <https://cedem.org.ua/news/4365-gromadskyyh-ta-blagodijnyh/>.

56. В Україні збільшується кількість громадських організацій попри війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3921815-v-ukraini-zbilsuetsa-kilkist-gromadskih-organizacij-popri-vijnu-analitiki.html>

57. Лях В. В. Соціальна педагогіка: теорія та практика № 2. 2024.

58. Уряд затвердив положення про Ради з питань ВПО при місцевих органах влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-polozhennia-pro-rady-z-pytan-vpo-pry-mistsevykh-orhanakh-vlady>.

59. Сила незламних: роль громадських організацій у підтримці постраждалих від війни українців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/73715-resilience-in-action-how-community-based-organizations-support-war-affected-people-in-ukraine.html>.

60. Соціологічне дослідження 2023-2024. URL: https://ednannia.ua/images/Procurements/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_.pdf.

61. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>.

62. БФ «Повернись живим». Сайт. URL: <https://savelife.in.ua/about->

foundation/?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAjeW6BhBAEiwAdKltMtu4hLYZn7Ns kSgBBVLIqouzIXoIdiNJsi4YTAZki24OgE2vyPCMFRoCWBQQAvD_BwE.

63. Офіційний веб сайт урядової платформи в Україні. URL: <https://u24.gov.ua/uk>.

64. БФ «Справа громад». Сайт. URL: <https://spgr.org.ua/ua/>.

65. Фонд Сергія Притули. Сайт. URL: <https://prytulafoundation.org/help-army>.

66. БО Карітас Україна. Сайт. URL: <https://caritas.ua/>.

67. Карпенко А. В. Рівень людського розвитку в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*; за ред. М. Ф. Кропивка. Мелітополь: Люкс. 2012. № 1 (17). С. 201-210.

68. Карпенко А. В. Стратегічне планування як інструмент інноваційного розвитку регіону. *Економіка. Фінанси. Право*. 2012. № 5. С.3–7.